

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **«НАРОДНО-ПОБУТОВА АНТРОПОНІМІЯ ТА ЇЇ
ОСОБЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИЗВИСК СІЛ
ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)»**

здобувача ступеня вищої освіти магістра
галузі знань 01 Освіта
спеціальності 14. 01 Середня освіта
(Українська мова і література)
денної форми навчання
Педан Анастасії Іванівни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
покликання на відповідне джерело

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор

Павликівська Наталія Михайлівна

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

АНОТАЦІЯ

Педан Анастасія Іванівна. Народно-побутова антропонімія та її особливості (на матеріалі прізвищ сіл Вінницького району Вінницької області).

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (76 джерел) та додатків. Проаналізовано 529 релевантних одиниць. У вступі обґрунтовано актуальність та практичну цінність обраної теми, окреслено мету, завдання та методи дослідження, зазначено предмет й об'єкт роботи. Об'єктом дослідження є прізвиська мешканців сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області як живої антропонімної категорії. Предметом дослідження є структурні, мотиваційні, словотвірні й фонетичні особливості неофіційних антропонімів.

У магістерській роботі описано історію та сучасний стан вивчення прізвищ у вітчизняному мовознавстві, з'ясовано лінгвістичний статус прізвища, мотиви номінації прізвищ, описано лексико-семантичний та морфологічний способи творення, а також фонетичну модифікацію як специфічний тип деривації неофіційних найменувань.

Ключові слова: антропонім, прізвисько, мотив номінації, спосіб творення.

SUMMARY

Pedan Anastasiia Ivanivna. People-household anthroponimy and her specifics (based on the names of the villages of the Vinnytsia district of the Vinnytsia region).

Master's degree consists of an introduction, two sections, conclusions, list of used literature (76 sources) and appendices. 529 relevant units are analyzed. The introduction substantiates the relevance and practical value of the chosen topic, the purpose, tasks and methods of the research are outlined, the object and the subject of the research are described. The object of the research is the nickname of the villages Sokyryntsi, Khizhintsy, Shchitky of the Vinnytsia district of the Vinnytsia region as a living anthroponymic category. The subject of the research are structural, motivational, word-formation and phonetic peculiarities of informal anthroponyms.

The history and the current condition of the nickname study in the native linguistics are depicted, the linguistic status of a nickname is clarified, the reasoning of nickname nomination are determined and vocabulary-semantic and morphological ways of formation are described as well as phonetic modification as a specific type of derivation of informal denominations.

Key words: anthroponymicon, nickname, nomination reasoning, way of formation.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. НЕОФІЦІЙНІ НАЙМЕНУВАННЯ ЛЮДЕЙ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1 Історія вивчення прізвицьк у слов'янському мовознавстві	9
1.2 Вивчення українських прізвицьк на сучасному етапі	17
1.3 Функціональна специфіка прізвицьк.....	22
1.4 Лінгвістичний статус прізвицьк в ономастичній системі	28
1.5 Проблеми класифікації неофіційних антропонімів.....	35
Висновки до I розділу	40
РОЗДІЛ II. МОТИВИ НОМІНАЦІЇ ТА СЛОВОТВІР ПРІЗВИСЬК МЕШКАНЦІВ СІЛ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ...44	
2.1 Мотивація вторинних назв за ознаками носія.....	44
2.2.1 Неофіційні оніми, мотивовані зовнішністю носія.....	45
2.2.2 Мотивація прізвицьк за внутрішніми рисами людини.....	50
2.2.3 Прізвицька, що вказують на звички, вподобання й рід діяльності .	52
2.2.4 Прізвицька, мотивовані особливостями мовлення носія	55
2.2.5 Особливості національної та соціальної належності особи	56
2.2.6 Невмотивовані прізвицька.....	57
2.2.7 Прізвицька відіменного типу найменування.....	57
2.2 Словотвірна структура прізвицьк	61
Висновки до II розділу.....	66
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	69
Список використаної літератури.....	73

ДОДАТКИ.....	81
Додаток 1 Список скорочень назв населених пунктів	81
Додаток 2 Реєстр прізвищ сіл Вінницького району Вінницької області.....	81
Прізвиська мешканців села Сокиринці.....	81
Прізвиська мешканців села Хижинці.....	86
Прізвиська мешканців села Щітки	96

ВСТУП

Неофіційні найменування є домінуючим елементом в антропонімній системі кожного населеного пункту. Прізвиська як мовне явище зацікавили багатьох лінгвістів. З огляду на це наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. актуальними стали дослідження неофіційних антропонімів на теренах регіонів України, у результаті чого з'явилися дослідження прізвиськ Закарпаття (П. Чучка) [68], Бойківщини (Д. Бучко й Г. Бучко) [5], північно-західних регіонів України (В. Чабаненко) [66], Західного Полісся (Г. Аркушин) [46], Середнього Полісся (І. Козубенко) [20], Галичини (Р. Остах) [32], Гуцульщини (М. Лесюк) [26], Донеччини (О. Антонюк) [3], Луганщини (Н. Федотова) [61], Наддністрянщини (М. Наливайко) [28].

Оскільки прізвиська не є офіційною категорією, то кожного разу при їх дослідженні виявляється різноманітність цього класу антропонімів, поява все нових шляхів їх утворення.

Вперше на основі запропонованих сіл (Сокиринці, Хижинці, Щітки) ми можемо дослідити вторинні назви, зробити семантико-мотиваційний аналіз неофіційних найменувань, класифікувати їх за певною структурою, а також визначити способи словотворення. Саме ці аспекти зумовлюють актуальність пропонованого дослідження.

Мета роботи – дослідити мотиваційно-етимологічну, функціональну, морфологічну та словотвірну специфіку неофіційних антропонімів сіл Вінницького району Вінницької області. Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) провести опитування респондентів на теренах сіл Вінницького району Вінницької області, укласти реєстр прізвиськ;
- 2) визначити найголовніші проблеми класифікації неофіційних антропонімів;
- 3) систематизувати досліджені неофіційні оніми та укласти словник;
- 4) проаналізувати мотиваційні типи неофіційних антропонімів за різними характеристиками;

5) дослідити словотвірну структуру неофіційних антропонімів жителів сіл Вінницького району.

Об'єктом дослідження є прізвиська мешканців сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області як живої антропонімної категорії.

Предмет дослідження – структурні, мотиваційні, словотвірні, й фонетичні особливості неофіційних антропонімів.

Джерельну базу дослідження складають неофіційні найменування, які були зібрані експедиційним шляхом у таких населених пунктах: с. Хижинці, с. Щітки, с. Сокиринці. На цьому ареалі виявлено 529 прізвиськ.

Гіпотеза дослідження: якщо при вивченні неофіційного антропонімікону вказаного регіону залучати як традиційні, так і новаторські підходи, то антропонімна карта України стане все більш заповненою й окресленою.

Відповідно до завдань дослідження в магістерській застосовано різноманітні **методи:** спостереження, кількісний аналіз, етимологічний аналіз, лінгвістичний опис.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українській ономастиці здійснено систематизацію й аналіз неофіційних найменувань жителів сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області.

Теоретичне значення роботи полягає в багатоаспектному описі фактичного матеріалу прізвиськ мешканців сіл Вінницького району Вінницької області, що може слугувати методичною базою для подальших досліджень.

Практична цінність дослідження полягає в науковому описі нового фактичного матеріалу, що може бути використано при укладанні загальноукраїнських наукових праць та словників.

Апробація роботи. Результати дослідження викладено в доповіді на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і

молодих учених «Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи» 27 квітня 2018 року.

Публікації. Основні результати дослідження викладено у науково-навчальному виданні «Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи» (м. Вінниця, 2018) та в збірнику «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (м. Одеса, 2018).

Структура і обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, в якому обґрунтовано тему дослідження, висвітлено мету та завдання роботи, окреслено предмет і об'єкт дослідження, виявлено наукову новизну, теоретичне значення і практичну цінність роботи, двох розділів, висновків, де узагальнено результати дослідження, списку використаної літератури (76 позицій) та додатків (додаток А «Список скорочень назв населених пунктів»; додаток Б «Реєстр прізвищ сіл Вінницького району Вінницької області»). Повний обсяг роботи – 98 сторінок, з яких основного тексту – 70 сторінок, додатки викладено на 28 сторінках.

РОЗДІЛ І. НЕОФІЦІЙНІ НАЙМЕНУВАННЯ ЛЮДЕЙ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історія вивчення прізвиськ у слов'янському мовознавстві

Антропоніми становлять помітний пласт в мовній картині світу. Паралельно з офіційними найменуваннями (особове ім'я, найменування по батькові (патронім) та прізвище) функціонують також і неофіційні (побутовий варіант імені, прізвисько, або вулична назва). Однак якщо кодифіковані антропоніми вивчено вже досить докладно, то народно-побутова система називання досліджена ще не зовсім достатньо. Тому вивчення неофіційних найменувань, що посідають вагоме місце в антропонімній системі кожного населеного пункту, є перспективним полем для досліджень. Невипадково П. Чучка зазначає: «Ми дивимося на прізвиська як на розкішний заповідник, у якому ще повнокровним життям живе те, що поза ним, в інших антропонімних класах, давно вже безповоротно відійшло в забуття» [69, с. 168].

Прізвиська як мовне явище зацікавили багатьох лінгвістів (В. Німчука [30], Г. Аркушина [46], Г. Бучко [5], Д. Бучка [5], З. Нікуліну [29], І. Козубенко [20], М. Лесюка [26], М. Наливайко [28], М. Торчинського [55], М. Ушакова [60], М. Худаша [65], О. Антонюк [3] та ін.). Неофіційні іменування монографічно дослідили Н. Павликівська (псевдоніми) [36], П. Чучка (неофіційні іменування Закарпаття) [68], Н. Федотова (прізвиська Луганщини) [61], В. Чабаненко (прізвиська Нижньої Наддніпрянщини) [66], Н. Шульська (неофіційні іменування Західного Полісся) [72].

Вивчаючи давні українські антропоніми важливо приділити увагу етимологічному аналізу, оскільки саме давні праслав'янські прізвищеві назви можуть лежати в основах таких антропонімів.

В. Тихоша в праці «Семантика сільських прізвиськ Херсонщини» приділила увагу семантичному аналізу прізвиськ, а також проаналізувала

виникнення прізвищ взагалі. Дослідниця зазначає, що колись людина мала тільки ім'я, яке давалось їй за певною ознакою, яку батьки бачили в своїй дитині: *Білава, Величко, Краско, Кудрик, Рудик, Русин, Чорниш, Малуша, Малюта, Малишко, Сивоок, Білолоб* [53, с. 202]. Деякі з імен цього ж ономастичного розряду виражали цей же зміст, але метафорично, зокрема через назви відомих рослин, істот, анатомічних понять, предметів домашнього вжитку (*Білка, Брус, Жук, Голубка, Малина, Мізунець*), трохи менше було у наших предків імен, які характеризували людину за її внутрішніми (психічними чи фізіологічними) рисами (*Безсон, Гніваш, Добрило, Живко, Мовчун, Мудрик*), а також немало імен, які називали новонародженого за часом або за місцем появи його на світ (*Дорог, Милена, Любава, Найда, Бажан тощо*) [53, с. 203].

Так, окремі з імен мали надати новонародженому сили, відваги, сміливості (*Вовк, Огнян*), відвернути від нього хворобу, смерть (*Дабижа, Ненаш, Продан*), припинити народження дітей у багатодітній сім'ї (*Доста, Нетреба*), побажати іменованому плодючості (*Родин, Лозан*) [53, с. 203].

Важливим є факт, що частина слов'янських імен на кінець першого початок другого тисячоліття нової ери виражала не стільки об'єктивний стан речей, скільки суб'єктивне бажання батьків бачити свою дитину саме такою (здоровою, вродливою, відважною, розумною, спритною, щасливою), а не якоюсь іншою. Це стосується, передусім, давніх слов'янських імен, що складаються з двох основ: *Божидар, Ждимир, Войніг, Дзвенислав, Доброгость, Мироніг, Мстислав, Радимисл, Судивой, Радобор, Ярополк, Святослав...*, які були поширені серед елітарної частини суспільства [53, с. 203].

У записах XV-XVI століть зустрічаємо: *Михайло Неук, Івашко Близнець, Васько Біда* та інші. Явно дохристиянськими іменами, а пізніше прізвиськами, – уточнюючими найменуваннями людини до появи прізвищ, – були такі слова (нині прізвища), як: *Буркало, Зубар, Міняйло, Нудьга, Нечай,*

Потягайло, Мороз, Богун, Божко, Радунець, Собко, Гордята, Край, Стрий, Білан, Блажій та ін. [17, с. 58].

Прізвиська як особливий вид антропонімів стали об'єктом дослідження з ХІХ століття. Однак ще з княжих часів простежуємо окремі факти щодо генези імен та прізвиськ, які тоді були суміжними. Найдавніші прізвиська – це ті, які виникли в результаті «пересування» дохристиянського імені на друге місце після календарного (між ними в офіційних документах могло стояти ще ім'я батька) [19, с. 154-155].

У ХІІІ столітті до імен стали додавати індивідуальні прізвиська, щоб відрізнити людей з однаковими іменами.

Унаслідок зміни структури суспільства та відношень між його членами, важливим стало не тільки називати особу, але й ідентифікувати її, визначивши її місце щодо інших членів соціуму. Істотним при цьому була відповідь на запитання *чий? який? звідки?*, що уточнювала або доповнювала інформацію, недостатню при відповіді на одне лише запитання *хто?* Для цього обирається лексема, що виконує функцію власного імені особи, тобто людині надається ще й прізвисько, що підкреслює її індивідуальність: *Андрій Великий, Федір Овчина, Петро Лопата, Дмитро Притика, Юрій Телень*. Так, П. Чучка стверджує, що таке явище в українському онамистиконі з'являється у зв'язку з тим, що у багатодітних сім'ях у давнину всіх синів називали по батьківській лінії, а дочок – по материній. Звідси одноймення братів і сестер. Отже, одна із причин появи прізвиськ – звичай одноймення [69, с 46-47].

Плутанина через одноймення у межах однієї сім'ї ставала частішою. Це стало вагомою причиною появи прізвиськ, як форми ідентифікації осіб з однаковими іменами.

Разом з тим Г. Півторак у своїй праці «З історії власних імен людей у Київській Русі» дослідив приналежність неофіційних найменувань різним верствам населення. Досліджуючи літописи, можна стверджувати, що й князі мали прізвиська, які певним чином їх характеризували: Буй Тур

Всеволод, Яр Тур Всеволод у «Слові о полку Ігоревім» – це складене найменування, куди входять князівське особове ім'я Всеволод, епітет-характеристика (буй – буйний, сміливий, яр – «яростний», гарячий) і Тур – прізвисько князя. Прізвиськом галицького князя Ярослава було слово Осмомисл. Прізвиськами були слова «Грозний», «Гишайший», «Темний» у московських князів, бо вони не передавалися нащадкам, а позначали лише одну людину [38, с. 70].

Кожне, навіть найдавніше прізвисько, коли його давали, щось означало: спочатку це було друге ім'я, яким людину постійно називали, пізніше – яскрава риса характеру чи зовнішності, якась помітна риса чи подія в житті людини. Як зазначає Л. Успенський, боярин Андрій Харитонович, який першим одержав від великого князя московського Василя Темного прізвисько «Толстой», був, безумовно, людиною дебілою, товстою. Влучна назва, дана одній людині, може бути повторена в тотожній ситуації (Приймак, Лисий, Біловус), а пізніше стати з прізвиська прізвищем (уже незалежно від наявності чи відсутності ознаки «бути в приймах», «мати лисину», «мати не чорні, як у більшості, а білі вуса») [53, с. 202].

Як бачимо, уточнююча, диференціююча назва зберігала свою силу лише стосовно цієї людини, і то лише до того часу, доки оточення пам'ятало, чому саме ця назва з'явилась. Пізніше це прізвисько або забувалось, або відходило разом з людиною, або ставало прізвищем. Так, прізвисько Троян (батько трійні) могло мати реальну підставу, стосуватися однієї людини і далі не передаватися. Це – прізвисько «у чистому вигляді». Але Троян – це ще й дохристиянське ім'я, яке, ймовірно, «відсунувшись» на друге місце, дало потім сучасне прізвище [9, с. 94].

Дуже важко судити про появу певних прізвиськ з відстані часу в декілька століть. О. Кривдик у статті «Москалі» наводить приклад реконструкції одного з російських прізвищ – Москалев: «Як відомо, «москалями» називали вояків, солдатів, а також росіян на Україні. Спочатку був хтось, кого назвали Москаль (солдат, який повернувся з царської

служби; росіянин, який поселився в Україні чи хтось, зовні схожий на воїна – ми не знаємо). У Москаля з'являється родина: сини і дочки (чії діти? – Москалеві, чий хлопець? – Москалів). Потрапивши до царського війська, син Москаля стає Москальовим, бо так його по-російськи запишуть до реєстру. Це вже його прізвище. А може, все було зовсім інакше...» [23].

Основоположником української антропонімії вважається І. Франко, який у праці «Причинки до української ономастики» порушує проблеми народної антропонімії, наголошуючи на тому, що особові назви є важливим матеріалом як для філолога, що досліджує структуру мови, так і для історика та етнографа [62, с. 421].

У другій половині XIX ст. значним поштовхом для досліджень українських прізвищ стала праця австрійця Ф. Міклошича «Die Bildung der slavischen Personennamen» (1860 р.) («Структура слов'янських імен»), де було розглянуто будову власних назв.

Надзвичайно важливим є дослідження І. Сухомлина, який у статті «Українські прізвиська людей як власні родові назви» доводить, що «... прізвища неможливо глибоко аналізувати без урахування їх системного зв'язку з прізвишками – цими найдавнішими особовими назвами, які були первісним і єдиним взірцем для творення усіх форм сучасних родових особових назв» [51, с. 38].

Широкого розмаху розвиток східнослов'янської антропоніміки набуває починаючи з другої половини XX ст. В основоположній праці «З історії української антропонімії» [65] М. Худаш наголошує на історичній основі антропонімної системи українського народу, а це вимагає, «... щоб різні явища української антропонімії розглядалися історично, в нерозривному зв'язку з історією її носія – українського народу, і в зв'язку з відповідними явищами в антропонімії інших слов'янських народів» [65, с. 5].

Визначною є праця В. Охримовича «Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних», в якій дослідник виокремлює п'ять типів іменування: «матерню («прозвище» по матері), родову («прозвище» за

найстаршим членом роду), батьківську («прозвище» утворене від імені чи прізвиська батька), ґрунтову («прозвище» від іменування особи, на чийй землі живе), індивідуальну («прозвище» від індивідуального прізвиська)» [35, с. 302-307]. Він зосереджує увагу на причинах появи та розвитку прізвиськ і робить висновок, що спочатку «не було ніякої різниці між прозвищами сільськими й урядовими, бо власне сільські прозвища вписано до метрик, яко урядові. Від того часу пішли прозвища сільські і урядові ріжними дорогами і розійшлися далеко від себе. Урядові закаменіли в тій формі, в якій їх вписано до книг, стереотипно переходили від батька на сина, з мужа на жінку, з нелюбної матері на нелюбну дитину, вічно незмінні і вічно послушні параграфам кодексу цивільного, натомість сільські прозвища як перше жили, так і даліше жиють повним життям органічним» [35, с. 303]. Пізніше ця ознака змінилась, й офіційні прізвиська на певній стадії відокремилися від неофіційних.

Праця М. Сумцова «Уличные клички» (1889) виявляє унікальність предмета дослідження в різних галузях (історії, етнографії, лексикології). Науковець зазначає, що неофіційні найменування зберігають у собі стародавню лексику, побут та життєві події. Автор уперше пропонує анкетний та народноетимологічний підхід, без якого неможливо повнозначно проаналізувати прізвиська, тому що вони «залишаються або зовсім незрозумілими або фальшиво зрозумілими без попередньої довідки у самих селян» [48, с. 405].

В. Ястребов у дослідженні «Малорусские прозвища Херсонской губернии. Этнографический очерк» (1893) аналізує індивідуальні прізвиська селян Херсонської губернії, а також вказує на мотиви походження неофіційних найменувань і робить спроби класифікації зібраного матеріалу [76, с. 308-309].

Окрему увагу варто приділити працям, присвяченим вагомим дослідженням на теренах України. Однією з таких фундаментальних досліджень на сьогодні є докторська дисертація П. Чучки «Антропонімія

Закарпаття», захищена 1969 року й опублікована 2008 року як монографія. Науковець здійснив системний аналіз антропонімії Закарпаття, врахувавши структурно-семантичні й етимологічні характеристики. П. Чучка зробив акцент дослідження на народній мотивації, проаналізувавши на певному ареалі особливості творення прізвиськ, сімейно-родові назви, співвідношення неофіційних антропонімів з офіційними. Дослідник зауважує, що «саме в неофіційних антропонімах продовжують «жити» явища, які припинилися в інших класах пропріальної лексики та загальних назвах» [68, с. 608].

П. Чучка неофіційні іменування людей об'єднує під однією назвою – «прізвиська», кваліфікуючи прізвисько як індивідуальний знак людини, що «водночас може бути й засобом індивідуальної характеристики цієї особи за її певними ознаками чи за відношенням її до чогось» [68, с. 153].

Автор зауважує, що цей клас антропонімів недостатньо опрацьований, оскільки відсутня «упорядкована термінологія» для нього (прізвисько, вуличні клички, сільські прозвища, народні родові прізвиська, прозвища, вуличні прізвиська, назвища, назвиська та ін.) та й невизначений самий обсяг поняття «прізвисько» [68, с. 154].

Досліджуючи антропонімію Закарпаття, П. Чучка до вторинних назв осіб зараховує усі «неофіційні власні назви людей, тобто всі антропоніми, крім імен та прізвищ», та вказує, що це «найбагатший та найрізноманітніший антропонімний клас». Учений вказує на те, що прізвиська функціонували ще задовго до появи прізвищ, та й продовжують широко функціонувати і тепер. Вони є дуже потрібними в умовах сільського проживання, де «при високій частотності прізвищ і мізерному іменному репертуарі» вони є «тим засобом, що успішно компенсує потреби диференціації та ідентифікації особи в невеликому колективі» [68, с. 156].

Вагомий внесок на українську антропонімію зробив «Словник прізвиськ північно-західної України» (понад 19 тисяч словникових статей), упорядником і редактором якого є Г. Аркушин. Автор вважає, що при

аналізі прізвиськ можна виділити багато мотиваційних груп, «однак бувають мотивації, характерні всім (або майже всім) антропонімам цього виду, незалежно від часу та території фіксації» [46, с. 3].

Велику кількість вуличних прізвищ Холмщини описала Н. Осташ й зробила висновок, що на експресивне вираження прізвиськ впливає як просторовий чинник (обмеженість замкнутого колективу), так і часовий (тривалість побутування) [31].

Вагомим аспектом є історичне вивчення прізвиськ на матеріалі різних епох та періодів. Ця традиція сягає праць І. Крип'якевича «Львівська Русь в першій половині XVI ст.», де науковець окрему увагу приділяє іменам і прізвиськам руського міщанства, незважаючи на те, що прізвиська серед міщан є нерегулярним явищем [24].

Згодом традиції І. Крип'якевича в першій половині XX ст. були продовжені М. Корниловичем, який на матеріалі неофіційної антропонімії Волині XVIII – першої половини XIX ст., виокремив так звані «писані» й вуличні прізвиська [21, с. 129].

Особливого значення набули зауваги щодо історичних особливостей функціонування прізвиськ, які розробив М. Худаш у розвідці «З історії української антропонімії». Дослідник приділив увагу проблемам вітчизняної антропонімії XIV – XVIII ст., а також описав екстра- та інтралінгвальні чинники неофіційних імен у важливий період становлення цього мовного феномена (остаточного розмежування офіційних і неофіційних антропонімів). Науковець зазначив, що ідентифікаційна роль прізвиська найбільше виявляється в народно-побутовій сфері [65, с. 81].

Визначними працями цього напрямку також є дослідження Р. Осташа «Українська антропонімія першої половини XVII ст. Чоловічі особові імена (на матеріалі Реєстру Запорізького війська 1649 р.)», у якому автор акцентує увагу на автохтонних слов'янських і християнських прізвиськах; праця Л. Гумецької «Нарис словотворчої системи української актової мови

XIV-XV ст.», де проаналізовано словотвірну специфіку апелювативів та онімів, вилучених зі староукраїнських актів XIV-XV ст. [12].

Із використанням архівних матеріалів написана монографія Р. Керсти «Українська антропонімія XVI ст. (Чоловічі іменування)». У ній зроблено важливі фонетичні, словотвірні й морфологічні зауваги щодо чоловічих неофіційних найменувань, які, по суті, у ті часи виконували роль прізвища [18].

Отже, період ономастичних розвідок до XIX ст. характеризується вживанням неофіційних антропонімів у документах, літописах та художній літературі. У середині XIX ст. поширюються історичний, етнографічний та лінгвістичний підходи.

З середини XX ст. ще більше встановлюються антропонімічні терміни, прийоми збирання неофіційних назв та методи їх дослідження.

Найголовніше завдання ономастичних досліджень науковці вбачають у максимальному зборі прізвищ та їхньому подальшому багатоаспектному аналізі.

У наукових працях П. Чучки, М. Худаша, Р. Остаха та інших зроблено значні теоретичні зауваги стосовно аспектів вивчення, функціонування та класифікації прізвищ.

1.2 Вивчення українських прізвищ на сучасному етапі

Ономастичні дослідження кінця XX – початку XXI ст. характеризуються тенденцією до вивчення прізвищ з різних аспектів. Це призвело до тематичного та ареального поділу, оскільки неофіційні оніми представлені у різних регіонах, етнічних і соціальних групах.

Кожного року все більше поповнюється карта говіркових ареалів. За останні періоди було досліджено неофіційні найменування Півночі України (Н. Шульська та І. Козубенко – на Поліссі), Півдня України (В. Тихоша – на Херсонщині, Г. Сенік – на Одещині), Західної України (Г. Бучко й Д. Бучко –

на Бойківщині, Б. Близнюк – на Гуцульщині, П. Чучка – на Закарпатті), Сходу України (О. Антонюк – на Донеччині, Н. Федотова – на Луганщині) тощо.

Останнім часом українські науковці збагатили ономастичну діяльність низкою словників прізвиськ, а також матеріалів до них, які представляють широкий обсяг онімного матеріалу, акцентують увагу на територіальних особливостях прізвиськ, подають різні мотиви номінації, що є досить важливим у дослідженні неофіційних одиниць.

Дослідниця Н. Шульська упорядкувала «Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині», де зібрано понад три тисячі неофіційних найменувань. У цій праці науковець пропонує власну теоретико-методологічну базу для збирання й класифікації прізвиськ [75, с. 3-15].

Внаслідок багаторічної плідної праці студентів, магістрів та викладачів філологічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки Г. Аркушин уклав «Словник прізвиськ північно-західної України», який містить понад 19 000 словникових статей (самих прізвиськ у декілька разів більше). На початку словника мовознавець висвітлює власні погляди і спостереження щодо причин мотивації прізвиськ, їхніх словотвірних характеристик та психологічних особливостей стосовно цього антропонімного класу [46, с. 3-8].

Лінгвісти другої половини ХХ ст. акцентували на окремих аспектах вичення неофіційних антропонімів. Зокрема, історичний аспект неофіційних найменувань висвітлено в праці М. Худаша «З історії української антропонімії». Науковець зосереджує свою увагу на періоді становлення української антропонімії – XIV-XVIII ст. і робить низку важливих теоретичних зауваг, розробляє класифікацію вторинних назв за внутрішніми характеристиками особи, а саме номінації: а) за виявами характеру або темпераменту; б) за нахилами або звичками в поведінці; в) за звичками та дефектами в мовленні; г) за фактом утрати слуху й дару мови; ґ) за інтелектуальними особливостями [64, с. 140-141].

На сьогодні дослідники вказують на багатоаспектність класифікацій неофіційних одиниць та їхній широкий вибір мотивації. Так, О. Антонюк у статті «Семантика прізвиськ, що вказують на психічні (внутрішні) риси людини (на матеріалі антропонімії Донецької області)» аналізує семантику вторинних назв за психічними (внутрішніми) особливостями носія. Ономаст зазначає: «Серед сучасних прізвиськ Донеччини, мотивованих психічними (внутрішніми) рисами людини, домінують ті, що вказують на характер чи темперамент. У таких неофіційних найменуваннях закарбовано відомості про сукупність стійких психічних властивостей людини, особистих рис, виявлених у поведінці й діяльності, а також у мірі її життєвої активності» [2, с. 23].

Згідно з дослідженнями морфологічного словотвору неофіційних найменувань, то такі оніми становлять близько третини усіх назв.

Аналізуючи такий спосіб творення неофіційних антропонімів Львівщини, М. Наливайко зазначає: «Досліджувані прізвиська утворилися, здебільшого, шляхом додавання до власного імені, прізвиська, прізвища патронімних, матронімних, андронімних суфіксів. Іменування, утворені морфологічним способом, становить 35 % від загальної кількості прізвиськ» [28, с. 107].

Ю. Редько у передмові до «Словника сучасних українських прізвищ: у 2-х т.» робить важливе узагальнення щодо словотвірного походження українських неофіційних найменувань: «Прізвиська і прізвища (за винятком лише незначної кількості іншомовних за походженням) – це назви, утворені самим народом за законами національного словотворення, а їх твірні основи – національна апелятивна лексика та власні назви інших класів» [41, с. 7].

Сьогодні ономасти переконані в тому, що неофіційні назви осіб можна розглядати як сконцентровані тексти, в яких відображено ментальний код етносу. З погляду антропоцентричного та когнітивного напрямів антропонімна лексика є досить насиченою, експресивною, виразною. Кожне

неофіційне найменування є вербальним засобом концептуалізації позамовної дійсності в комунікації.

Так, О. Павлушенко у статті «Неофіційні найменування як засіб концептуалізації позамовної дійсності» зауважує: «Концептуальний аналіз неофіційних антропонімів, нам видається, доцільно здійснювати в лінгвокультурологічному аспекті. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення прізвиськ передбачає виявлення в їхній змістовій структурі оцінного компонента. Основним засобом вираження категорії оцінки в цих онімах є конотація. Вивчення конотативних складників змісту прізвиськ допоможе доповнити новими рисами ментально-психологічну характеристику українців, розширити уявлення про моральні, етичні особливості нашого етнокультурного простору» [37, с. 103].

Доцільним питанням у сучасній ономастиці є гендерна класифікація прізвиськ. У науковому дискурсі це простежується спробою відмовитись від кваліфікації жіночих неофіційних найменувань за їхніми чоловіками. Зокрема, О. Антонюк зазначає, що «на Донеччині андроніми найчастіше вживаються поза очі, бо носії, особливо молоді заміжні жінки, нерідко ображаються, коли їх так називають. У нашому дослідженні ці додаткові неофіційні назви жінок за чоловіками, яким властиві такі ознаки, як вторинність номінації, використання в обмеженому середовищі, емоційна забарвленість та інші, ми аналізуємо як прізвиська» [3, с. 27].

Окремим предметом дослідження вторинних назв осіб є вивчення їхнього функціонування в художніх текстах письменників. Академік В. Виноградов свого часу зауважував: «Питання про добір імен, прізвищ, прізвиськ у художній літературі, про їхню структурну своєрідність у різних жанрах і стилях, про їхні образні та характеристичні функції – велика й складна тема стилістики художньої літератури» [8, с. 38].

Так, О. Турчак у статті «Функціонально-семантичне навантаження антропонімів у мовному просторі творів Григора Тютюнника» проаналізував особливості антропонімної системи творів Григора Тютюнника, зокрема

дослідив семантику антропонімів та їхнє емоційно-експресивне забарвлення [57, с. 152].

Дослідник відшукав у художніх текстах жіночі народнорозмовні прізвиська, утворені від імені чи прізвища чоловіка: Кравченчиха, Макариха, Онищиха, Степаниха, Шовкуниха, що належать до типових українських власних назв, наприклад: *«Он учора приходила ворожити баба Шльопчиха, так я й зробив, що їхнього зятя немає...»* [58, с. 73].

Однією із своєрідних особливостей антропонімічної системи видатного прозаїка є називання чоловіка за іменем жінки або сім'ї за іменем чоловіка, чи то утворення чоловічого імені по батькові від імені жіночого – Семен Одаркович. Наприклад: *«...Возили солому до голови сільради з Семеном Одарковичем (батько в нього хтозна-хто, а мати – Одарка)...»* [58, с. 73].

Л. Шестопалова зазначає, що у схожих утвореннях «відбивається фантазія автора, його спостережливість, уміння виокремити в людині риси, які дуже влучно характеризують її позитивні чи, навпаки, негативні риси, увиразнюючи іронічне або й саркастичне ставлення автора» [71, с. 8].

О. Турчак у вище зазначеній статті писав: «Як бачимо, Григійр Тютюнник не обійшов увагою прізвиська, які є оригінальними образними характеристиками, широко вживаними в народному середовищі. Вони в письменника доброзичливі, дотепні, інколи навіть в'їдливі. Аналіз прізвиськ свідчить, що вони є типовими для певного середовища, соціально обумовленими. Їхня етимологія прозора й пояснюється життєвою потребою та бажанням підкреслити експресію розмовності» [57, с. 7-8].

Отже, на сучасному етапі ономастичних досліджень характерне багатоаспектне вивчення неофіційних антропонімів. За регіональним принципом це призвело до тематичного та ареального поділу неофіційних онімів.

Сучасні науковці збирають матеріал на різних говіркових ареалах, укладають різні словники прізвиськ, описують аспекти функціонування неофіційних найменувань: мотиви номінацій, словотворення, семантику,

функціональні вияви, гендерну диференціацію, концептуальний аналіз, структуру неофіційних антропонімів у художніх текстах письменників тощо.

1.3 Функціональна специфіка прізвищ

Потреба у встановленні функціонування прізвищ закладена ще з давніх часів. О. Антонюк узагальнює історичну динаміку функціонування прізвищ, виокремлюючи три періоди. Дохристиянський період позначений гіпотетичним припущенням, що паралельно функціонували особові й прізвищові імена. Другому періоду властива дихотомія канонізованих і «мирських» неофіційних імен, тоді як у третьому періоді прізвища остаточно відокремилися, а після 1917 року (закріплення тричленної системи особових імен) вони почали утворюватися від імен, прізвищ і по батькові [3, с. 36].

Антропонімна система сучасної української мови п'ятикомпонентна: особові імена, прізвища, імена по батькові, прізвища, псевдоніми. Основна функція кожного з цих антропонімних класів ідентифікувальна. Функціональні відмінності між ними проаналізувала й узагальнила М. Голомидова. Згідно з її теорією, відмінність функціонування визначається прагматикою соціальної ситуації за показниками обов'язковості / факультативності; престижності / неавторитетності; стабільності / мінливості; соціально-типізованого уживання / стихійного мовленнєвого процесу; широти побутування / обмеженості уживання [10, с. 17]. О. Антонюк доповнює цю теорію тезою: «Такі показники утворюють чітку опозицію: офіційний антропонім – неофіційний антропонім, у межах якої паралельно функціонує дві системи називання особи: офіційна, що має юридичний статус, і неофіційна, або народно-побутова, що використовується в побутовому спілкуванні» [3, с. 36].

Багатовимірність функціональних характеристик неофіційного імені стає приводом до створення спеціальних класифікацій прізвищ. Так,

Г. Бучко класифікує народно-побутові найменування за власне функціональною ознакою, включаючи до системи як відантропонімні, так і не пов'язані з офіційним іменем особи назви: 1) гіпокористичні варіанти особових імен; 2) посесивні та деякі інші варіанти від прізвищ; 3) посесивні та інші деривати від імен батьків або чоловіка; 4) індивідуальні прізвиська; 5) сімейно-родові (спадкові) найменування, які генетично відрізняються від прізвища носія [5, с. 5].

М. Тимінський називає такі «антропонімічні ознаки» індивідуальних прізвищ: неофіційність уживання, корпоративність, факультативність та семантичні особливості [52, с. 64]. Р. Остащ, окрім зазначених, вказує ще й на ситуативність і конотативність неофіційних назв [33, с. 116-117].

Про семантичне наповнення прізвиська, яке забезпечує йому функцію характеристики, пише Н. Ушаков: «...ми дотримуємося тої точки зору, що прізвисько не може бути асемантичним, це суперечить його призначенню. Утрата мотивації, відсутність умов, які підтримують прізвисько, може привести до його втрати, можливої заміни іншим» [60, с. 160].

П. Чучка зауважує, що оригінальність прізвиська виражається в тому, що в «найменовуваного підмічають якусь характерну рису, якою він істотно виділяється серед інших членів колективу, а творчість – у тому, що найменував вільно (здебільшого інтуїтивно) підбирає мовні засоби і в такий спосіб утворює з них цілком нове найменування» [68, с. 173].

Індивідуальні прізвиська в сучасному антропоніміконі, будучи засобом номінації, виконують чимало специфічних функцій, властивих тільки цій групі неофіційних іменувань. Р. Остащ називає комунікативну, емотивну, волюнтативну та конотативну (іронії) функції індивідуальних прізвищ [33, с. 116-117].

Спільним функціональним знаменником неофіційних антропонімів є галузь живого розмовного мовлення, де система називання є гнучкою як в номінативному, так і конотативному плані. Крайні вияви конотативного маркування прізвищ виявляються і в народно-побутовому поясненні: *так*

називають, на нього так кажуть (про конотативно нейтральні або меліоративно забарвлені), тоді як народні терміни *прозиваються, обзивають* стосуються негативно забарвлених прізвиськ. Іншою спільною ознакою побутування прізвиськ є їхня обов'язкова вмотивованість, навіть якщо її встановити не можливо. З цього приводу Ю. Редько вказує: «Виникнення прізвиська було завжди вмотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигидав» [41, с. 7].

Царина побутування неофіційних антропонімів пронизує весь часопростір життя людини: а) у часовому вимірі (дитячі, шкільні, студентські прізвиська); б) у соціальному (вуличні, жаргонічні, професійні прізвиська); в) у кількісному (одиничні, родові, територіальні прізвиська). У кожному з цих вимірів діє сукупність екстралінгвальних чинників, скерованих на ідентифікацію, а найбільше – характеристизацію особи, у результаті чого вона набуває певного статусу, внаслідок однієї з ознак – вікової, діяльнісної, майнової, зовнішньої тощо.

О. Антонюк наголошує на факті, що неофіційне ім'я конкретного індивіда «визначається не яким-небудь соціумом і не взагалі соціумом, а сумою факторів, що характеризують існування тієї чи іншої особи в межах певної корпорації й за певних умов, а саме: а) власне характерними рисами індивіда (тими чи іншими, що є ненормативними для аналізованого соціуму); б) навколишнім середовищем, у якому проживає особа (ландшафт, тваринний і рослинний світ, близькість якихось побудованих чи інших відомих об'єктів цього населеного пункту тощо); в) стереотипами і свідомістю людей, які живуть і жили раніше в цьому населеному пункті» [3, с. 44].

Функціонування прізвиськ у мікросередовищах, незважаючи на їхню неоднорідність (професійні, тюремні, молодіжні), завжди пов'язане з фактором людських взаємин і місцем носія в них. У закритих колективах неофіційний антропонім часто надається самим носієм (самоназивання) за довільною мотивацією, що зближує його з явищем псевдонімії. Загалом же у

закритих колективах (тюрма, служба в армії тощо) прізвиськами можуть ставати і варіанти імен, перенесення жіночого імені на чоловіка, що зумовлює негативну конотацію й жаргонічний статус таких назв.

Неофіційні антропоніми мають функціональну специфіку в дитячому середовищі. За словами М. Худаша, вони «присихають» до носіїв і можуть зберігатися все життя, хоча даються часто за прагматично другорядними ознаками [64, с. 122]. Так, М. Наливайко серед дитячих прізвиськ Львівщини виокремлює специфічні «незрозумілі утворення, що потребують пояснення у самих носіїв». Мотиваторами таких назв слугують: а) неправильна вимова слів у дитячому віці; б) слова, що виявляють різні дефекти мовлення (заїкання, бубоніння, сюсюкання, гаркавлення, торохтіння); в) характеристика способу мовлення; г) характеристика певного фізіологічного процесу; ґ) слова-паразити; д) слова, що характеризують певну мовну ситуацію; е) незвичне звукове оформлення слів у будь-якій ситуації [28, с. 57-58]. Це свідчить про імпульсивність і швидку зміну групових ситуацій, у яких надаються й функціонують дитячі прізвиська.

Статистичні характеристики функціонування імен можуть бути описані, з огляду на певні задані параметри: кількісна перевага мотиваторів певної лексико-семантичної групи (зоонімні, орнітонімні назви тощо), відантропонімічної мотивації (матроніми, патроніми, андроніми), продуктивність словотвірних засобів.

Ще В. Сімович спостерігав словотвірну динаміку функціонування словотвірних формантів прізвиськ, зокрема у зв'язку із занепадом редукованих голосних з'явилися прізвиська чоловічого роду на -о, які функціонально зблизилися із загальними іменниками із суфіксами на **-к(о)**, **-енк(о)**, **-иськ(о)**, **-л(о)**, **-н(о)**, що мали семантику згрубілості [43, с. 45]. Отже, продуктивність / непродуктивність словотвірних формантів є окремим структурним компонентом функціонування прізвиськ.

Важливим параметром функціонування прізвиськ є обсяг носіїв, на які вони поширюються. Найтипівішими й найчастотнішими є індивідуальні

прізвиська, проте в живому мовленні часто натрапляємо на сімейно-родові узагальнення.

Спорадичними на території подільського ареалу є колективно-територіальні прізвиська. За спостереженням Н. Шульської, колективно-територіальні неофіційні іменування на Західному Поліссі становлять близько 1 % від досліджуваних одиниць. «Мотивація й функціонування КНІ (колективно-територіальні неофіційні іменування) пов'язані з народною мовотворчістю. У неофіційній комунікації їх збережено порівняно небагато, бо такі назви дуже давні. Проте навіть спорадичний опис зафіксованих іменувань свідчить про широкі можливості неофіційного називання» [72, с. 135].

Важливим аспектом є порівняльне функціонування прізвища, імені і прізвиська. Диференційною ознакою, яка виокремлює прізвисько з-поміж варіантів прізвища та імені, є його автономне, самостійне та постійне уживання. Іноді варіант імені функціонує як прізвисько, але тоді він набуває конотативних ознак і втрачає власне зменшено-пестливу форму.

Як особливий фактор функціонування прізвиська можна назвати його інтерпретацію носієм або респондентом. Так, Н. Федотова в дослідженні «Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма» зазначає: «Прізвиська – антропоніми неофіційної сфери функціонування, які виражаються одним чи кількома словами та вживаються як стислі тексти, що різняться формальною структурно-семантичною нерозгорнутістю й розкриваються в мотиваційному / інтерпретаційному тексті» [61, с. 36].

Актуальною проблемою сучасних ономастичних досліджень є вивчення особливостей функціонування прізвиस्क під час комунікації, оскільки в процесі спілкування з'являється потреба в звертанні один до одного. Таким чином, простежується номінативна функція, яка «маркує» людину в суспільстві.

О. Антонюк у статті «Прізвисько як елемент комунікативного акту» подає функції прізвиськ у процесі комунікації: *номінативна* («будь-яке прізвисько в будь-якому комунікативному акті спочатку називає, а вже потім ідентифікує, характеризує, слугує для встановлення контакту тощо») [1, с. 9]; *диференційна* («...тобто функція розрізнення індивідів. Так, в умовах сучасного села, коли майже в кожному проживає по кілька сімей з однаковим прізвищем, цю функцію виконує сімейно-родове найменування. Наприклад: три сім'ї Іщенків розрізняються за такими спадковими назвами, як Снігурі́, Півні, Удакі́») [1, с. 10]; функція *«уведення в ряд»* (Наприклад, «усіх жителів сел. Керамік Макіївської міської ради прозивають Вші́вими, бо на в'їзді до населеного пункту колись була криниця-копанка з водяними блохами») [1, с. 11]; *соціальна* («...вказівка на місце людини в соціумі має вагоме значення як для кожної окремої людини, так і для колективу загалом») [1, с. 11]; *емоційно-експресивна* («прізвиська виражають насмішку, глім, іронію, жарт, зневагу, доброзичливість, любов, приязне ставлення тощо») [1, с. 13]; *фатична* («полягає у встановленні контакту між учасниками спілкування») [1, с. 13].

Отже, історична динаміка функціонування прізвиськ охоплює три періоди, в останньому з яких (після 1917) прізвиська остаточно перейшли в опозицію офіційний антропонім – неофіційний антропонім.

Враховуючи проаналізовані вище ознаки і функції індивідуальних прізвиськ, серед яких обов'язковою є функція характеристична (семантичне наповнення назви), ми тільки цю групу неофіційних назв кваліфікуємо як власне прізвиська.

Головними функціями неофіційних антропонімів є ідентифікувальна та характеристична. Спільною для усіх прізвиськ є функціональна галузь живого розмовного мовлення, з її гнучкою номінативною та конотативною природою й обов'язковою (іноді важко встановлюваною) мотивацією.

Антропоніми неофіційного характеру супроводжують людину все життя й характеризують її в межах певної корпорації. Вони можуть охоплювати

діапазон референтів від індивіда до територіальної спільноти. Статистичні аспекти функціонування прізвищ зводяться до частотності використання певного типу мотиваційних основ та словотвірних засобів.

У процесі комунікації прізвища можуть виконувати номінативну, диференційну, функцію «уведення в ряд», соціальну, емоційно-експресивну, фатичну функцію.

1.4 Лінгвістичний статус прізвищ в ономастичній системі

Питання ономастичної термінології, зокрема неофіційних найменувань, на сьогодні залишається досі невирішеним, адже вони ніде не зафіксовані й побутують тільки в усному мовленні. Аналіз вторинних назв осіб вимагає чіткого розмежування, які саме антропоніми до них потрібно зараховувати і якими термінами називати. В ономастиці немає єдиної загальноприйнятої дефініції, яка б повно окреслювала семантику *прізвища*.

М. Ушаков, досліджуючи теоретичну основу вуличних найменувань, підкреслює: «Розпочинати серйозне спеціальне вивчення прізвищ потрібно, очевидно, не з уточнення питання про найбільш прийнятний розподіл прізвищових імен за якимись групами, а з'ясування того, що ж треба розуміти під прізвищем» [60, с. 147].

Багато лінгвістів, досліджуючи антропонімний матеріал, робили спроби подати своє тлумачення поняття «прізвище». Проте всі дефініції неповнозначні, оскільки прізвище як специфічна категорія, дещо відрізняється від інших антропонімних одиниць.

Так, Г. і Д. Бучки вважали: «Сам термін прізвище навіть по відношенню до індивідуальних іменувань не має чітких границь, він досить невиразний і неоднозначний» [6, с. 60].

«Словник української мови: В XI томах» подає таке визначення: «*Прізвище* – найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього

прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок» [47, с. 108].

Один із перших відомих дослідників антропонімії В. Охримович писав: «Кожде прозвище є на те, щоби відрізнити одну людину від другої, і в тім напрямі прозвища є доповненієм і підмогою імен хрестних, котрі у різних людей бувають однакові» [35, с. 204].

У передмові до «Словника прізвиськ північно-західної України» Г. Аркушин пише: «Ні в чому іншому так не виявлена мовотворчість народу (в тому числі і дітей), як у прізвиськах...Адже прізвиська ідентифікують окремого члена людського колективу, часто даючи йому додаткову характеристику, і служать для мовленнєвої ошадності. Спостережено, що прізвиська найбільше використовують сільські жителі, при цьому у багатьох бувають однакові не тільки імена, а й патроніми, тому так поширені і активно функціонують тут прізвиська, де всі і все (або майже все) знають один про одного» [46, с. 3].

О. Антонюк, досліджуючи сучасні прізвиська Донеччини, зазначає, що жителі цієї території «уживають назви прізвисько, так прозивають (кого прозивають), так кажуть (на кого кажуть), так називають (кого називають) поза очі [Антонюк, с. 21]. Науковець наголошує, що прізвиська розрізняються за соціальним статусом, професією та віком: «У дитячому середовищі прізвиська називають *дражнилками*, а в молодіжному – *кликухою, поганялом*» [3, с. 21].

За П. Чучкою: «Прізвисько – вуличне прізвище, кличка – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу. Термін в українській мові фіксується з XIV ст. Прізвиська – найчисленніший, найрізноманітніший клас антропонімів. Майже всі вони однопоколінні і в спадок передаються рідко» [70, с. 494].

Н. Подольська у першому виданні «Словника російської ономастичної термінології» подає таке визначення прізвиська: «Прізвисько – вид

антропоніма. Додаткове ім'я, дане людині оточуючими її людьми відповідно до її характерної риси, обставини її життя, якої-небудь аналогії» [39, с. 115].

І. Огієнко зазначає: «Прізвисько – найменування, яке дається іноді людині, особливо у сільських громадах, щоб характеризувати його зовнішній вигляд, вдачу, звички, від *при+звати*» [27, с. 127]. В інших словниках фіксуємо такі визначення: «Прізвисько – назвисько, назва, дана від якоїсь якості душевної чи тілесної або за якимось діянням» [44, с. 419]; «Прізвисько – ім'я, яке приложили до когось за жартом чи за якимось випадком» [56, с. 485]; «Прізвисько – назва, дана людині крім її імені, і яка містить в собі вказівку на яку-небудь рису характеру, зовнішності, діяльності особи» [44, с. 913].

Неоднорідне потрактування терміна *прізвисько* знаходимо в працях ономастів А. Суперанської та А. Коваль: «Прізвиська представляють неофіційні найменування людей, присвоєні їм співвітчизниками (сусідами, товаришами по роботі, навчанні і т. д.)» [49, с. 74]; «якщо до XVII ст. термін *прозвисько* використовували як рівноцінний синонім до терміна *особове ім'я*, то з XVII ст. його більше використовували в значенні додаткового другорядного іменування особи, здебільшого даного в жарт, в насмішку» [19, с. 155].

А. Коваль зазначає: «Влучна назва, дана людині, пізніше ставала її прізвиськом... Прізвиська – це характеристики, які найчастіше даються позаочі, коли про когось розмовляють у третій особі» [19, с. 156].

«Словар української мови» Б. Грінченка не має терміна *прізвисько*, але містить дефініції «прозивка» («насмішкувате прозвання») й дієслово «прозивати», тобто надавати «неофіційного ім'я»: *Не знає, як і батька її звать і прозивають; Царські слуги прозвали його Незнайком* [45, с. 466].

В енциклопедії «Українська мова» П. Чучка наводить визначення поняття «прізвисько»: «вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу» [59, с. 494].

В. Чигагов вважає, що прізвиська «надаються людям у різні періоди їхнього життя за тією чи іншою властивістю чи якістю цих людей, і під якими вони відомі звичайно у визначеному, часто досить замкнутому оточенні» [67, с. 5].

М. Худаш, стверджує, що «важливим компонентом «антропонімійної системи» є прізвисько», й дещо розширює цю дефініцію так: «Прізвиська – це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, в різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичним випадком, що з ними трапився, і під яким вони потім відомі лише в близькому оточенні» [65, с. 81-83].

Н. Фєдотова прізвисками вважає «антропоніми неофіційної сфери функціонування, які виражаються одним чи кількома словами та вживаються як стислі тексти, що відрізняються формальною структурно-семантичною нерозгорнутістю й розкриваються в мотиваційному / інтерпретаційному тексті. Вони характеризуються підвищеною інформативністю й емоційно-експресивною забарвленістю, компресують у своєму змісті характеристики зовнішніх і внутрішніх особливостей носія імені, імпліцитно представлені через асоціативний зв'язок із предметами чи явищами навколишньої дійсності» [61, с. 5].

Ю. Редько пропонує таке визначення: «Прізвисько – це неофіційна, незафіксована документами особова власна назва. Виникнення прізвиस्क завжди було мотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигадав. Прізвиском користується відносно невелика кількість людей. Прізвисько має найчастіше насмішкуватий, глузливий характер, і через те носій переважно не любить, коли його так називають» [41, с. 8].

Н. Шульська подає таку дефініцію: «Прізвисько – це неофіційне одно- чи багатолексемне найменування особи чи кількох осіб, яке дає

найменовувач, щоб підкреслити особливу рису, що вирізняє людину серед інших» [73, с. 5].

П. Чучка пише: «Прізвиська – це іменування, які прямо чи метафорично характеризують денотата за його діяльністю, зовнішнім виглядом, за поведінкою» [69, с. 502].

Поєднучи мотиваційні й функціональні ознаки, М. Наливайко в дисертаційному дослідженні «Неофіційна антропонімія Львівщини» (2011) подає таке визначення терміна прізвисько: «Це неофіційне найменування, яке дають номінатори особі чи колективові людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації. Прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість» [28, с. 28].

М. Дуйчак, враховуючи вмотивованість прізвиськ, пропонує наступне визначення: «Прізвисько – це вид антропоніма, це додаткове ім'я, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені). Прізвиська завжди вмотивовані. Прізвисько, належачи до класу власних імен, виконує номінативно-ідентифікаційно-диференційну функцію» [15, с. 256]. Варто зауважити, що прізвисько не завжди виступає як «додаткове ім'я, яке іноді дається», адже неофіційне найменування є основним засобом ідентифікації особи. Трапляється, що мешканцям населеного пункту не відоме ім'я та офіційне прізвище свого односельця, але його вуличну назву знає кожен. У селі майже нема людини, яку б не схарактеризували прізвиськом, тому за кількістю їх може бути набагато більше, ніж офіційних онімів.

Дехто з лінгвістів вважає неофіційні найменування різновидом фольклору, оскільки в них відображається оригінальна мовотворчість народу. С. Крижанівська пише, що «прізвиська – різновид фольклору, одного з найважливіших об'єктів етнографії. Вони увібрали і відобразили смаки, спостережливість, оцінювання народу» [25, с. 100].

На думку М. Торчинського, подекуди неофіційні найменування є спадковими, тому «багато прізвиськ зараз переходять до нащадків, а раніше

прізвиська були, поряд з іменами, основним засобом ідентифікації людей і дуже часто мотивували прізвища, особливо квалітативні та патронімічні» [55, с. 147].

М. Лесюк стверджує, що “*прізвисько* – це неофіційна розрізнявальна назва особи, що має додаткову інформативність і відома певному колу осіб” [26, с. 228]; Н. Хрустик вважає, що прізвиська потрібно розглядати як різновид фольклору: “Неофіційні антропоніми, як і твори різних видів усної народної творчості, відзначаються емоційністю, виразністю. Багатство почуттів, найтонші їх нюанси, часто невловимі, містяться у семантиці прізвиськ” [63, с. 83].

Сам термін «прізвисько» є неоднозначним. Так, О. Суперанська вводить поняття моделі: «Якщо ім'я відповідає моделі, воно сприймається як ім'я. Якщо воно за якимись параметрами (асоціаціями з апелятивами) не задовольняє ці моделі, структура його порушується і є причини говорити про прізвиськові утворення» [50, с. 189].

О. Вербовецька зауважує, що «номінатори за допомогою прізвиськ називають конкретну особу, оцінюють її, характеризують, підкреслюють в денотаті якусь визначну рису або декілька рис зовнішності, характеру, поведінки, місця проживання і т. ін., тобто таких рис, якими носій відрізняється від інших осіб» [7, с. 113].

Існує багато терміносинонімів на позначення неофіційних назв. О. Горбач наводить терміни *притик*, *прізва* [11, с. 426], В. Охримович – *сільські прозвіща* [35, с. 303], М. Зубрицький – *селові назви чи прозвіща* [16, с. 145], І. Франко – *людові прозвіща* [62, с. 392], І. Трійняк – *ім'я-прізвисько* [56, с. 5], М. Сумцов – *вулична клічка* [48, с. 406], В. Корнилович – *народні родові прозвіща* [21, с. 128], Ю. Редько – *вулична клічка* [41, с. 8], Г. і Д. Бучки – *назви по-вуличному, продомки, прозівки* (їх уживають у своєму мовленні жителі Бойківщини) [6, с. 60].

Р. Осташ, досліджуючи форми відантропонімічних прізвиськ, зазначає: «Якщо в селі є кілька жінок із однаковим іменем, то деякі народні варіанти

можуть служити індивідуальними прізвиськами, щоб виділити цю людину з гурту. Скажімо, із кількох *Василин* одну називають *Василина*, іншу – *Василинка*, ще іншу – *Василинця*. Таким чином, ім'я ніби бере на себе функцію прізвиська» [32, с. 119].

Деякі лінгвісти схильні до трактування прізвиська як знака. Якщо лексема сприйматиметься не тільки як характеристика певної особи, але й як і її ідентифікаційний знак, тоді, за твердженням М. Ушакова, утворюватиметься антропонім [60, с. 67].

О. Даніліна в праці «Прозвища в современном русском языке» трактує неофіційні антропоніми як соціальні знаки [13, с. 54].

Н. Фєдотова визначає текст прізвиська як «макрознак»: «Лінгвокреативний процес творення прізвиська полягає в кодуванні знаків мотиваційного тексту в єдиному знакові-символі, який репрезентує характерні особливості образу людини, а значить, може називатися терміном «макрознак» [61, с. 159].

Отже, у мовознавстві немає однозначного трактування терміна прізвисько, з іншого боку, в мові існують народно-побутове, лексикографічне й наукове трактування поняття «прізвисько», які є однаково важливими для подальших досліджень.

З лінгвістичного погляду щодо розв'язання проблеми терміна «прізвисько» варто звернути увагу на визначення його дефініції, обсяг та здійснення класифікації вторинних назв.

Найґрунтовніше термін «прізвисько» визначено у дослідженнях М. Худаша й В. Чичагова («особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, у різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні»), що можна прийняти за робочу дефініцію.

1.5 Проблеми класифікації неофіційних антропонімів

Проблема класифікації прізвищ є важливою теоретичною й методологічною проблемою. В ономастиці немає єдиної класифікації вуличних назв. Тому будь-який поділ (мотиваційний, семантичний, структурний) вважаємо завжди умовним. За спостереженнями Р. Остаха, «це зумовлено величезною гнучкістю прізвищ, їх здатністю пристосовуватися до різноманітних обставин» [33, с. 118].

Ще з ХІХ ст. приділялася значна увага мотиваційному аналізу прізвищ.

Наприклад, В. Охримович зазначав, що «прозвища сільські переливаються з предків на потомків» [35, с. 303].

Дослідник виокремлює п'ять типів іменування: «матерню («прозвище» по матері), родову («прозвище» за найстаршим членом роду), батьківську («прозвище» утворене від імені чи прізвища батька), ґрунтову («прозвище» від іменування особи, на чийй землі живе), індивідуальну («прозвище» від індивідуального прізвища)» [35, с. 302-307].

І. Франко писав, що «кождий чоловік має дві назви: одну індивідуальну, яку одержує при хрещенні, що вводить його в людську суспільність, а другу – родову, що переходить із батька або з матері на дитину» [62, с. 392].

У праці «Причинки до української ономастики» І. Франко зазначає групи прізвищ за походженням: «1) утворені з особистого, себто хресного імені родичів, батька або матері, найчастіше батька, або через батька від особистого імені діда, прадіда; 2) утворені від назви місцевості і то або первісної, звідки прийшов даний рід, або нової, де він живе; 3) утворені від визначних прикмет фізіономії або характеру; 4) утворені від ремесла та заняття; 5) утворені від числівників; 6) утворені від звірів; 7) утворені від рослин; 8) утворені від назв страв; 9) утворені на основі певних історичних подій; 10) утворені під впливом гумору та насмішки; 11) прізвища, що вказують на чужоземне: татарське, румунське, німецьке, московське походження предка носія» [62, с. 397].

За походженням Г. Архипов поділяє прізвиська на чотири групи: «а) прізвиська, дані рідними, родичами чи батьками, які служать другими іменами (найчастіше серед представників старшого покоління); б) прізвиська, дані чужими людьми, які закріпилися за іменованими як неофіційні імена; в) тимчасові прізвиська (найчастіше даються серед школярів); г) прізвиська-табу (часто наявні серед молоді)» [4, с. 159].

Зважаючи «на який орієнтир скерована творча думка найменувача при надаванні прізвиська», П. Чучка стверджує, що «за способом характеристики найменовуваного, усі прізвиська найдоцільніше ділити на дві великі категорії, а саме: прізвиська індивідуальні, чи особисті, та прізвиська родичівські, чи генесіонімічні» [68. с. 153-245].

Дослідник також виокремив такі мотиваційні ознаки прізвиस्क: психічні риси, фізичні якості, особливості мовлення, учинки, рід діяльності, територіальна ознака, етнічна ознака, місце іменованого в громаді [69, с. 263].

Найбільше уваги П. Чучка приділив генесіонімам (родичівським прізвишкам), серед яких виділив 9 розрядів: патроніми – прізвиська за назвою батька; метроніми – прізвиська за назвою матері; пропатроніми – прізвиська за назвою діда; прометроніми – прізвиська за назвою баби; андроніми – прізвиська за назвою чоловіка; гінеконіми – прізвиська за назвою дружини; гіоніми – прізвиська за назвою сина; гамброніми – прізвиська за назвою зятя; адельфоніми – прізвиська за назвою брата [69, с. 200].

Індивідуальні прізвиська вирізняються серед інших груп неофіційних назв, оскільки мають ряд специфічних ознак. П. Чучка зауважує: «Якщо під прізвишками розуміти не всі, а тільки індивідуальні, то за найхарактерніші їх ознаки треба визначати такі: а) прізвисько – не основна, а додаткова, до того ж факультативна, тобто необов'язкова, назва для кожної людини; б) прізвисько отримує людина здебільшого не спадково і не при народженні, а тільки з часом, коли в неї встигнуть проявитися вже якісь характерні риси;

в) оскільки прізвисько дається за певні ознаки, то воно на перших порах є не лише номінативною, а й характеристичною одиницею...; г) сфера функціонування прізвиська досить вузька... Четверта ознака, правда, характеризує вже не лише індивідуальні, а й родичівські прізвиська» [68, с. 155].

Г. Аркушин зазначає, що найбільшу групу становлять індивідуальні, родинні, а також внутрішньосімейні й групові прізвиська та ін. [46, с. 3-13].

М. Худаш у своїй класифікації поділяв прізвиська так: «жартівливо-зневажливі, лайливо-зневажливі, професійні, за господарськими ознаками, за членами родини й емоційно-нейтральні» [64, с. 128–129].

Враховуючи досвід попередників, М. Тимінський значно узагальнив мотиваційну класифікацію, яку спростив лише до двох типів: номінації з актуальними мотивантами й з неактуальними тепер мотивантами. [52, с. 67-68]. Отже, мотиваційний аспект класифікації містить як мовну, так і позамовну мотивацію.

П. Поротников, надаючи перевагу внутрішній формі, виділяє *сімейно-родові, особисто-індивідуальні, колективно-територіальні* прізвиська [40, с. 154].

Дослідниця З. Нікуліна виокремлює *оцінно-характеристичні, генесіонімічні, відпрізвищеві* прізвиська і мотивує їх «конкретною екстралінгвальною сферою і специфікою ситуації спілкування» [29, с. 90].

В. Чабаненко вважає неофіційні найменування мовним експресивним засобом. За допомогою семантичного підходу він визначив *індивідуальні, колективно-родинні й колективно-регіональні* прізвиська [66, с. 16-20].

Беручи до уваги змістовий аспект, І. Сухомлин розділяє неофіційні антропоніми на два класи: прізвиська антропонімного (власноіменні утворення) й неантропонімного (відапелятивні утворення) походження [51, с. 39-40].

О. Антонюк вважає, що серед усіх типів неофіційних найменувань абсолютну перевагу мають так звані «портретні» прізвиська, які особа

отримує за певну особливу, примітну зовнішню ознаку: «Прізвиська, що відображають зовнішні ознаки людини, або так звані «портретні», становлять найбільшу групу як за кількістю самих прізвиськ (їх 30%), так і за лексико-семантичним розмаїттям тих слів, на основі яких вони виникли» [3, с. 56- 57].

Сучасні науковці все більше надають переваги багатоаспектним класифікаціям. Відповідно, Н. Шульська зазначає: «Уважаємо, що при класифікуванні неофіційних іменувань важливо враховувати їхню внутрішню форму або мотивованість, сферу поширення, спосіб творення, структуру, конотацію, темпоральність, локативність» [72, с. 32].

У дисертаційній праці «Неофіційна антропонімія Західного Полісся» Н. Шульська досліджений матеріал поділяє за «належністю і функціональними особливостями» на «індивідуальні, сімейно-родові, колективно-територіальні, групові та внутрішньосімейні неофіційні іменування» [73, с. 14].

Дослідниця у статті «Сімейно-родова антропонімія Західного Полісся» проаналізувала сімейно-родові прізвиська жителів Західного Полісся та виділила чотири лексико-семантичні групи: ЛТГ «Вуличні назви, утворені від власного імені чи варіанта імені першоносія», ЛТГ «Вуличні назви, утворені від роду заняття першоносія», ЛТГ «Вуличні назви, які вказують на зовнішні чи внутрішні особливості первісного денотата», ЛТГ «Вуличні назви за місцем проживання першоносія або цілої родини» [74, с. 53-55].

Проте Н. Шульська не виділяє в окрему лексико-семантичну групу «інші номінативні мотиви (за мовленням, соціальним станом, етнічною належністю тощо), тому що це стосується лише одиничних репрезентантів» [74, с. 55].

М. Наливайко у статті «Неофіційна антропонімія сучасного села» дослідила прізвиська і сімейно-родові іменування жителів села Смолин Яворівського району Львівської області. Автор запропонувала таку класифікацію груп вторинних назв: «*відапелятивні прізвиська* (за зовнішніми ознаками носія, за родом діяльності, за особливостями мовлення, за

вчинками, пригодами носія); *відантропонімні прізвиська* (родичівські (генесіонімні), відіменні прізвиська, відпрізвищеві, відтопонімні, прізвиська, мотивовані іменами, прізвищами відомих осіб) та сімейно-родові [28, с. 341-343].

Р. Осташ розрізняє прізвиська індивідуальні, родові та родинні. За спостереженнями одномаста: «Вуличне прізвисько є індивідуальним, якщо воно називає конкретну людину і виникло в період її життя», а родовим чи родинним воно стає тоді, коли стосується груп споріднених людей [32, с. 116-121]. Науковець зробив акцент на малопоширених різновидах неофіційних антропонімів і вказав на прізвиська, що існують в межах однієї сім'ї. Автор номінує їх внутрішньосімейними іменами-прізвиськами: «Такі імена (чи імена-прізвиська) ніби окреслюють для людини той простір близькості, комфортності, зрештою, і безпеки в тому її житті, де вона почувається вільно між своїми, де їй добре» [32, с. 118]. Про цей вид прізвиськ також пише О. Даниліна, зазначаючи, що «кожне ім'я, вживане не на людях, у вузькому, сімейному, інтимному колі, отримує щоразу свіжі емоційні відтінки» [14, с. 74].

Г. Сенік досліджує індивідуальні, сімейно-родові та вуличні прізвиська Наддністрянщини й Одещини. За походженням найменування, які виникли спочатку на позначення множини, автор відносить до сімейно-родових прізвиськ, а на позначення назв за батьками, дідами і т. д. – до вуличних назв [42, с. 23].

Сучасниц підхід щодо розгляду прізвиськ пропонує Н. Федотова у дисертаційному дослідженні «Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма». Прізвиська в інтерпретації Н. Федотової «є стислими текстами, які компресують у собі мотиваційний / інтерпретаційний зміст антропоніма». Автор виокремлює прізвиська індивідуальні, колективно-групові, сімейно-родові, або «вуличні», та парні прізвиська, окремо розглядає шкільні прізвиська та наводить ще один вид неофіційних найменувань – ніки [61, с. 29].

Отже, у слов'янському мовознавстві більшість класифікацій неофіційних найменувань зосереджується навколо трьох ключових аспектів: мотивації, семантики та структури. Найвиразнішими є мотиваційні класифікації, оскільки вони узагальнюють вторинні назви за фізичними, психічними рисами, родом діяльності, особливостями мовлення, територіальними ознаками.

Мотиваційну групу класифікацій широко доповнює семантична (змістова), яка тісно пов'язана з нею. Відтак, утворюються лексико-семантичні розряди лексики, від якої виникають прізвиська. Структурні класифікації вказують на групування неофіційних найменувань за компонентами та словотвірними засобами. В сучасних дослідженнях помітною тенденцією є тяжіння до багатоаспектних класифікацій.

Висновки до I розділу

Антропоніми становлять помітний пласт в мовній картині світу. Паралельно з офіційними найменуваннями (особове ім'я, найменування по батькові (патронім) та прізвище) функціонують також і неофіційні (побутовий варіант імені, прізвисько, або вулична назва). Однак якщо кодифіковані антропоніми вивчено вже досить докладно, то народно-побутова система називання досліджена ще не зовсім достатньо.

Неофіційні найменування є домінуючим елементом в антропонімній системі кожного населеного пункту. Прізвиська як мовне явище зацікавили багатьох лінгвістів. З огляду на це наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. актуальними стали дослідження неофіційних антропонімів на теренах регіонів України, у результаті чого з'явилися дослідження прізвиस्क Закарпаття (П. Чучка), Бойківщини (Д. Бучко й Г. Бучко), північно-західних регіонів України (В. Чабаненко), Західного Полісся (Г. Аркушин), Середнього Полісся (І. Козубенко), Галичини (Р. Осташ), Гуцульщини

(М. Лесюк), Донеччини (О. Антонюк), Луганщини (Н. Фєдотова), Наддністрянщини (М. Наливайко).

Оскільки прізвиська не є офіційною категорією, то кожного разу при їх дослідженні виявляється різнорідність цього класу антропонімів, поява все нових шляхів їх утворення.

Історія вивчення прізвиस्क у слов'янському мовознавстві сягає до наукового періоду (до XIX ст.), коли в документах і літописах спорадично фіксувалися прізвиська й перехідні назви осіб. Власне науковий підхід розвивається з середини XIX ст. з появою праць В. Охримовича, І. Франка, Ф. Міклошича, М. Сумцова, де здійснено перший міждисциплінарний (історико-етнографічний) аналіз і перші лінгвістичні узагальнення. Це поклало початок власне лінгвістичному підходу до неофіційної антропоніміки. На межі XIX – XX ст. антропонімні студії сконцентрувалися навколо регіональних, етимологічних і функціональних проблем неофіційних антропонімів, заклалися початки антропонімічної термінології та методів збирання й дослідження фактичного матеріалу. Розквіт вивчення неофіційної антропоніміки припадає на середину XX ст., коли розвідки набувають системного й координованого характеру. Поруч зі збором та описом прізвиस्क у різних регіонах України науковцями (М. Худаш, П. Чучка, Р. Остащ, В. Чабаненко, В. Німчук, М. Дуйчак та інші) зроблено низку узагальнень, що стали теоретичною базою для сучасних досліджень.

Сучасний стан вивчення неофіційної антропоніміки позначений взаємодією загального й різноаспектного підходів, що зумовило тематичну й ареальну сегментацію ономастичного дискурсу, у якому описано й проаналізовано широкий спектр мовознавчих і суміжних міждисциплінарних аспектів функціонування прізвиस्क (мотивація, семантика, словотвір, соціокультурні, прагматичні, гендерні аспекти; фольклористичне, етнографічне й художньо-літературне побутування прізвиस्क).

В українській мові поняття «прізвисько» визначається на трьох рівнях: народно-побутовому, лексикографічному й науковому. Проблеми наукового

терміна «прізвисько» остаточно ще не розв'язані й полягають в окресленні поняття, обсягу явищ, що входять до нього, й розробку універсальної класифікації прізвиськ.

Найповнішим вважаємо визначення М. Худаша («особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, у різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні»), яке приймаємо за робоче.

Проблема класифікації неофіційних антропонімів полягає в доцільному виборі параметрів – мотиваційних, семантичних і структурних, серед яких найпоширенішим є мотиваційний із доповненням семантичною класифікацією.

Для сучасних досліджень характерний комплексний підхід, що включає низку класифікацій за внутрішньою формою прізвиськ, мотивованістю, способом творення, структурою, сферою поширення, конотативністю, темпоральністю, локативністю.

Функціонування прізвиськ має історичні закономірності, які встановилися на початку ХХ ст., коли прізвиська остаточно відокремилися від офіційних антропонімів і перейшли до самостійного «існування». Найважливішими є ідентифікувальна та характеристична функція прізвиськ. У процесі комунікації прізвиська можуть виконувати номінативну, диференційну, функцію «уведення в ряд», соціальну, емоційно-експресивну, фатичну функцію.

Прізвиська, функціонуючи тільки у царині живого мовлення, виникають і побутують на різних вікових і соціальних етапах життя людини, завжди мають явну або приховану мотивацію, позначені звуженою (індивід) або розширеною (родина, територіальна громада) референційною віднесеністю.

Неофіційні атропоніми, особливо давні, містять багато цікавого: в них і застарілі слова, і «буйна» фантазія авторів, і спостережливість, і вміння

виділити в людині такі риси, які одразу ж характеризують і того, кому дається прізвисько, і тих, хто його давав.

Прізвиська є цікавим лексичним і етнографічним матеріалом. Вивчення їх допомагає глибше вникнути в історію нашого народу, умови його життя та розкрити глибинний характер людини.

РОЗДІЛ II. МОТИВИ НОМІНАЦІЇ ТА СЛОВОТВІР ПРИЗВИСЬК МЕШКАНЦІВ СІЛ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Мотивація вторинних назв за ознаками носія

Прізвиська як окремий різновид неофіційних найменувань можуть нести різну інформацію, як лінгвістичну, так і екстралінгвістичну. Вони допомагають виділити людину в соціумі й визначити її індивідуальність та неповторність.

Найчастіше неофіційні антропоніми виникають у невеликих колективах, де люди постійно спілкуються, там прізвисько має виразну мотивацію (це може бути певна ситуація, риси характеру, зовнішність, особливості мовлення, поведінка тощо).

Прізвиська частіше виникають на основі індивідуальних асоціацій, тому що ґрунтуються на тому, як номінатор сприймає дійсність. Неофіційні найменування дають можливість яскраво описати враження про когось.

Особливістю вторинних назв є те, що вони можуть змінюватися через вік носія або певні ситуації. Так, М. Тимінський відповідно до мотиванта виділяє прізвиська з «актуальними тепер мотивантами, з неактуальними мотивами, зі сталою неактуальністю мотив антів» [52, с. 67-68].

Привласнення неофіційних назв – складний процес, який потребує свідомого ставлення і спостережень за особливостями денотата.

Прізвиськами вважаємо такі назви, які набуває особа в будь-який час від інших людей, що контактують з нею, відповідно до якоїсь особливої риси, випадку з життя, звичок тощо. Найголовніша мета цього процесу – виокремити людину з-поміж інших осіб. Переважно неофіційні найменування є індивідуальними назвами, які передають негативне або нейтральне забарвлення.

Мотивами номінації прізвиськ сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області стали такі чинники:

- зовнішні ознаки;
- внутрішні (психічні) риси носія, особливості поведінки;
- звички, вподобання, певні життєві ситуації;
- професія, рід діяльності;
- особливості мовлення;
- місце проживання;
- національна та соціальна належність;
- власне ім'я та прізвище денотата;
- сімейні, родинні стосунки.

Також серед фактичного матеріалу виділяємо прізвиська, притаманні членам сім'ї або родичам носія, тобто денотат отримав вторинну назву виключно через індивідуальні особливості інших осіб.

2.2.1 Неофіційні оніми, мотивовані зовнішністю носія

Прізвиська, мотивовані зовнішньою ознакою носія – найпоширеніший вид індивідуальних неофіційних найменувань. Це явище стало помітним ще з початку збирання й дослідження неофіційного антропонімікону.

Під час дослідження прізвиськ було виокремлено такі лексико-семантичні групи мотиваційної лексики:

1) Прізвиська, мотивовані фізичними вадами носія:

Безпалько(Хиж.) – чоловік не має пальців на ногах, *Ботан* (Щіт.) – носить окуляри з грубими лінзами, вада зору, *Глуха* (Щіт.) – фізична вада, *Горбатий* (Хиж.) – чоловік має фізичну ваду, *Горбатиха* (Хиж.) – на спині горб, фізична вада, *Гонджа* (Хиж.) – кривий сутулий чоловік, *Ковінька* (Сокир.) – сутулий чоловік, *Косий* (Сокир.) – косоока людина, *Німа* (Хиж.) – глухоніма жінка, *Очкарик* (Хиж.) – чоловік носить окуляри, *Перебийніс* (Хиж.) – колись чоловікові зламали носа, *Рубльдвадцять* (Сокир.) – чоловік кульгав на одну ногу, *Ряба* (Хиж.) – жінка, в якої на обличчі є родимі плями, *Щілина* (Щіт.) – має щілину між передніми верхніми зубами.

Усього зафіксовано 14 прізвиськ. Серед запропонованих вторинних назв мона виділити такі вади носія: відсутність частини тіла (пальці), поганий зір, вада слуху, вада зору, наявність нерівностей на тілі, дефект кінцівок.

2) Прізвиська, мотивовані індивідуальними особливостями частин тіла:

Бабéта (Хиж.) – носить перуку, *Баня́к* (Хиж.) – голова велика, як баняк, *Бло́нда* (Щіт.) – жінка з білим кольором волосся, *Бо́бля* (Хиж.) – чоловік має носа, як картопля, *Борода́* (Сокир.) – носить велику бороду, *Борода́* (Хиж.) – має густу бороду, *Борода́нь* (Щіт.) – дідусь з довгою сивою бородою, *Брова́ста* (Сокир.) – має великі густі брови, *Будула́й* (Хиж.) – носить густу довгу бороду, *Бульдóг* (Хиж.) – чоловік з обвислими щоками, *Буря́к* (Сокир.) – часто червоніють щоки, *Варéничка* (Хиж.) – жінка має великі пухкі губи, *Ве́прик* (Щіт.) – має вигнуті в бік зуби, *Ве́прик* (Щіт.) – має вигнуті в бік зуби, *Воро́на* (Щіт.) – жінка з чорним волоссям, *Вуса́нь* (Щіт.) – дідусь з великими густими вусами, *Гарбу́з* (Сокир.) – чоловік має великий круглий живіт, *Гафре́* (Щіт.) – дівчина постійно робить хвилясте волосся, *Гру́ша* (Сокир.) – за формою голови, *Губошльо́п* (Хиж.) – має великі губи, *Гуса́к* (Хиж.) – має довгу шию, *Гу́ска* (Щіт.) – жінка має довгу шию, *Дзьоба́та* (Хиж.) – має довгого носа, *Жаби́ха* (Хиж.) – має великі очі, *Йо́жик* (Хиж.) – має зачіску, схожу на колючки їжака, *Канапу́шкіна* (Хиж.) – обличчя вкрите ластовинням, *Капуці́нчик* (Сокир.) – часто червоніє, *Карамéлька* (Хиж.) – має смуглявий колір шкіри і карі очі, *Карасі́ха* (Хиж.) – жінка з випуклими очима, *Карасі́ха* (Щіт.) – жінка з великими очима, *Кирпі́чіха* (Хиж.) – дівчина має квадратну форму обличчя, *Кисі́ль* (Щіт.) – чоловік із засмученим виразом обличчя, *Кита́йчик* (Хиж.) – має вузький розріз очей, *Колю́чий* (Хиж.) – чоловік має коротке волосся, *Коро́тіха* (Хиж.) – має великі очі, *Косі́чка* (Хиж.) – постійно заплітає волосся у косу, *Лі́сий* (Хиж.) – лисий чоловік, *Лопу́х* (Сокир.) – чоловік з великими вухами, *Макогóн* (Сокир.) – високий і лисий чоловік, *Мохна́тий* (Щіт.) – чоловік із великим волоссям на грудях, *Одува́нчик* (Щіт.) – хлопець з пишним кучерявим волоссям, *Пеліка́н*

(Сокир.) – має велике підборіддя, *Подво́дка* (Щіт.) – дівчина завжди підмальовує контур очей, *Пуз* (Хиж.) – має великий живіт, *Рижак* (Хиж.) – має ластовиння і руде волосся, *Ріжий* (Щіт.) – за кольором волосся, *Русалка* (Щіт.) – дівчина пофарбувала волосся у зелено-блакитний колір, *Русий* (Сокир.) – має русий колір волосся, *Сіда́* (Щіт.) – бабуся з сивим волоссям, *Смета́на* (Сокир.) – чоловік з дуже світлою шкірою від природи, *Сова́* (Хиж.) – жінка має великі випуклі очі, *Су́слик* (Хиж.) – має великі передні зуби, *Су́слик* (Щіт.) – має великі передні зуби, *Хом'я́к* (Сокир.) – через великі щоки, *Цапо́к* (Сокир.) – має невелику борідку, як у цапа, *Ци́ган* (Щіт.) – має темний колір шкіри, *Ці́на* (Сокир.) – має рудий колір волосся, *Чебура́шка* (Сокир.) – клаповуха людина, *Чупри́на* (Щіт.) – чоловік із закрученим чубом, *Щербі́на* (Щіт.) – у чоловіка надломлений передній зуб, *Щури́ха* (Сокир.) – у жінки дуже малі передні зуби, *Яйце́* (Сокир.) – чоловік має голову овальної форми.

Зафіксовано 62 назви. Найхарактернішими особливостями частин тіла серед досліджених найменувань є: форма голови, форма і довжина носа, величина вух, очей, щок, густина брів, величина зубів, наявність волосся на тілі, особливості зачіски тощо.

3) Прізвиська, мотивовані зростом людини:

Божо́к (Хиж.) – малий невисокий чоловік, *Бо́цун* (Щіт.) – має довгі худі ноги, високий, *Галапу́циха* (Хиж.) – низька і повна жінка, *Гана́ка* (Хиж.) – висока і худа жінка, *Гарма́та* (Сокир.) – висока кремезна жінка, *Гном* (Хиж.) – чоловік низького зросту, *Длі́нний* (Хиж.) – високий чоловік, *До́вга* (Хиж.) – висока жінка, *Жо́лудь* (Сокир.) – низький лисий чоловік з круглим лицем, *Кабатьо́рка* (Сокир.) – малий, низький чоловік, *Кобиля́ка* (Хиж.) – висока, кремезна жінка, *Курду́плик* (Хиж.) – малий низький чоловік, *Лось* (Сокир.) – високий і кремезний чоловік, *Макого́н* (Сокир.) – високий і лисий чоловік, *Ча́пля* (Сокир.) – чоловік має довгі ноги, високий.

Усього зафіксовано 15 номінацій. Спорадично трапляється метафоризація за схожістю із тваринами, предметами, істотами та рослинами.

4) Прізвиська, мотивовані тілобудовою людини:

Батон (Хиж.) – пухкий чоловік, *Бик* (Сокир.) – великий чоловік, *Блоха* (Сокир.) – непомітний, малий, *Ведмідь* (Щіт.) – огрядний великий чоловік, *Глобус* (Хиж.) – чоловік куглий, як глобус, *Кабан* (Хиж.) – товстий чоловік, *Кабаніха* (Сокир.) – повна жінка, *Качок* (Сокир.) – хлопець з підкачаним тілом, рельєфною статурою, *Кішка* (Хиж.) – худий чоловік, *Кістяк* (Сокир.) – дуже худа людина, кістлявої тіло будови, *Колобок* (Сокир.) – повний чоловік, *Коцюба* (Хиж.) – худа жінка, *Кощик* (Щіт.) – повний чоловік, *Пампушка* (Сокир.) – повна жінка, *Пухленький* (Хиж.) – товстий чоловік, *Фітіль* (Хиж.) – худий чоловік, *Чахлик* (Щіт.) – худий чоловік, *Шкура* (Сокир.) – худий чоловік.

Усього 18 прізвиськ. Виявлено, що надмірна повнота або ж худина рівноправно зазнають негативних конотацій. Відповідно також ці вторинні назви зазнають метафоричних перенесень, особливо за схожістю з предметами та тваринами.

5) Прізвиська, мотивовані манерою одягатися:

Бантік (Хиж.) – любить носити краватку, *Дамочка* (Щіт.) – жінка постійно одягає вишукані капелюшки, *Капуста* (Сокир.) – занадто тепло одягається, *Обдертуз* (Щіт.) – чоловік ходить в порваному одязі, *Полярник* (Хиж.) – носить дуже теплу хутряну шапку, *Шляпа* (Щіт.) – чоловік носить капелюха.

Усього 6 назв. Ця група маловиражена, але серед палітри прізвиськ за ознакою одягу виділяємо оніми за улюбленим предметом гардеробу та станом одягу носія.

6) Прізвиська, мотивовані манерами руху людини:

Барілко – на нього постійно всі чекали, повільний, *Зайчик* (Хиж.) – чоловік під час танцю скаче, як зайчик, *Качка* (Хиж.) – чоловік ходить, як

качка, *Пінгві́нчик* (Хиж.) – чоловік ходить, як пінгвін, *Ра́влик* (Хиж.) – малорухлива, повільна людина, *Ту́ндя* (Хиж.) – повільна, неповоротка жінка.

Серед 6 прізвиськ виокремлюємо підгрупи: манера та швидкість пересування носія.

7) Прізвиська, мотивовані загальним зовнішнім виглядом носія:

Воро́на (Хиж.) – неприваблива, непримітна дівчина, *Запелéхана* (Хиж.) – неохайна жінка, рідко розчісує волосся, *Ля́лічка* (Щіт.) – дівчина з приємною зовнішністю, *Мачу́па* (Хиж.) – неохайна жінка, *Намальо́вана* (Сокир.) – дуже гарна дівчина, має карі очі, чорні брови.

Зафіксовані 5 неофіційних онімів виражають загальне приємне або неприємне враження про людину.

8) Прізвиська, мотивовані схожістю носія з іншими особами, героями:

Вжик (Сокир.) – малий чоловік, схожий на героя мультфільму «Чіп і Дейл», *Ві́нні-Пух* (Хиж.) – малий круглий чоловік (із мультфільму «Вінні-Пух»), *Дюймóвочка* (Сокир.) – дівчина низького зросту, *Ельф* (Хиж.) – має вуха формою, як у казкового героя, *Калі́тка* (Щіт.) – схожий на Герасима Калитку (І. Карпенко-Карий «Сто тисяч»), *Ксе́рокс* (Сокир.) – прізвисько для обох братів-близнюків, *Оселéдець* (Сокир.) – має зачіску, як у козака, *Пірогóв* (Хиж.) – малий і лисий чоловік (схожий на Миколу Пирогова).

Усього зафіксовано 8 номінацій.

Отже, найпоширенішим класом індивідуальних неофіційних антропонімів є прізвиська, мотивовані зовнішністю носія. Групування одиниць за лексико-семантичним принципом дає змогу виокремити: мотивовані фізичними вадами носія, індивідуальними особливостями його частин тіла, особливостями зросту, специфікою тілобудови, кольором волосся, наявністю волосся на обличчі або тілі, специфікою одягу, прикрас, манери одягатися, манерами руху носія, загальним зовнішнім виглядом носія, схожістю носія з іншими особами.

2.2.2 Мотивація прізвиськ за внутрішніми рисами людини

Важливою є група неофіційних антропонімів, що передають внутрішні особливості людини. Такі одиниці виражають внутрішні особливості людини, її інтелектуальні здібності, а також ставлення до праці, людей і до самої себе (злість, боязнь, поважність, заздрість, сварливість, злодійкуватість).

Стосовно класифікації прізвиськ за внутрішніми рисами людини, то вважаємо найдоцільнішим поділ онімів М. Худаша, який виокремлює наступні лексико-семантичні підгрупи.

1) Прізвиська, мотивовані характером, темпераментом носія:

Баламу́т (Хиж.) – має гарячий, запальний характер, *Баламу́т* (Щіт.) – гаряча, запальна людина, *Барі́лко* (Щіт.) – на нього постійно всі чекали, повільний, *Блоха́* (Хиж.) – надокучлива жінка, *Бос* (Хиж.) – чоловік, який завжди проявляє ініціативу, *Бреху́нець* (Хиж.) – брехливий чоловік, *Вампі́р* (Сокир.) – людина, яка розмовою «висмоктує» життєву енергію з інших, *Ве́дьма* (Щіт.) – жінка з недоброю вдачею і злим поглядом, *Ви́дра* (Сокир.) – хитра, недобррозичлива жінка, *Вовк* (Хиж.) – відлюдькуватий чоловік, *Вуж* (Хиж.) – «слизький», завжди вдається уникнути неприємних ситуацій, *Гру́биха* (Щіт.) – невихована, груба жінка, *Гедзьо́к* (Сокир.) – має звичку ранили словом, як гедзь жалом, *Джин* (Сокир.) – доброзичлива людина, усім допомагає (з мультфільму «Аладін»), *Душа́* (Хиж.) – веселий, товариський чоловік, душа компанії, *Жид* (Хиж.) – хитрий і лінивий чоловік, *Задирáка* (Хиж.) – жінка постійно задирає носа вгору, гордовита, *За́сць* (Сокир.) – тихий полохливий чоловік, *Зану́да* (Щіт.) – надокучлива людина, чіпляється до всіх, *Змію́ка* (Хиж.) – зла, недобра жінка, *Кисля́чка* (Щіт.) – постійно чимось незадоволена, скиглить, *Кліщ* (Хиж.) – пристає до людей, як кліщ, *Ку́нда* (Щіт.) – скупий чоловік, *Ку́рка* (Хиж.) – криклива і сварлива жінка, *Лис* (Сокир.) – хитрий і підступний за характером чоловік, *Лиси́ця* (Хиж.) – хитра за вдачею жінка, *Маге́ра* (Хиж.) – сувора гонориста жінка, *Махму́д* (Сокир.) – спокійний чоловік, *Му́ха* (Сокир.) – надокучлива людина, не дає

спокою своїми запитаннями, *Ню́ня* (Сокир.) – сентиментальна людина, *О́кунь* (Хиж.) – мовчазна людина, *О́кунь* (Щіт.) – тиха, спокійна людина, *Осе́л* (Хиж.) – про дуже впертого чоловіка, *Осе́л* (Щіт.) – про дуже непоступливого чоловіка, *Павлі́н* (Щіт.) – чоловік із завищеною самооцінкою, пихатий, *Пі́вень* (Сокир.) – сварливий чоловік, *Пі́вниха* (Хиж.) – неспокійна, сварлива жінка, *Поли́цай* (Хиж.) – зрадник, *Секре́т* (Хиж.) – чоловік, який завжди любить інтригувати інших, *Слизький* (Хиж.) – хитрий чоловік, *Сопля́* (Хиж.) – дуже сентиментальна людина, *Соро́ка* (Хиж.) – жінка, яка швидко поширює чутки, *Сю́ня* (Щіт.) – підлабузник, *Хвалува́тий* (Хиж.) – любить похвалитися, *Хруц* (Хиж.) – смішний, незграбний чоловік, *Чорт* (Хиж.) – підступний і корисливий чоловік, *Шнир* (Сокир.) – дід, який завжди має бути в курсі усіх справ, *Шнуро́к* (Сокир.) – надокучлива людина, постійно ходить за всіма.

Усього зафіксовано 46 номінацій. В основі цієї мотиваційної бази можна виокремити такі лексеми, що вказують на: хитрість, доброзичливість, полохливість, спокій, підступність, надокучливість, сентиментальність, сварливість, веселість, брехливість, лінивість, злість, впертість тощо.

2) Прізвиська, мотивовані інтелектуальними здібностями особи:

Бара́н (Хиж.) – нерозумний чоловік, *Бара́нчиха* (Щіт.) – нерозумна жінка, *Ва́лянок* (Щіт.) – дурний чоловік, *Гапо́н* (Сокир.) – нерозумний чоловік, *До́вбень* (Щіт.) – нерозумний чоловік, *Ірка-Інтерне́т* (Щіт.) – жінка, яка знає дуже багато інформації, *Пе́лявеля* (Щіт.) – відстала у розвитку жінка, *Пе́ньо́к* (Щіт.) – нерозумний чоловік, *Тормози́ха* (Щіт.) – тупоумна жінка, *Філо́соф* (Сокир.) – розумна людина.

Всього 10 номінацій. Переважно це найменування з негативною конотацією, що вказують на ознаку «дурість».

3) Прізвиська, мотивовані ставленням людини до праці:

Бджола́ (Сокир.) – працююча людина, *Горобе́ць* (Сокир.) – лінивий, як горобець, *Драпа́к* (Сокир.) – нехазяйновита людина, ледащо, *Тру́тень* (Сокир.) – непрацюючий чоловік, *Хозя́юшка* (Сокир.) – працююча жінка.

Зафіксовано 5 неофіційних найменувань.

Отже, прізвиська, що вказують на характер, вдачу або внутрішні властивості людини, творяться шляхом метонімічного та метафоричного перенесення. У виділених підгрупах можна виокремити як позитивні, так і негативні риси людини.

2.2.3 Прізвиська, що вказують на звички, вподобання й рід діяльності

Прізвиська, мотивовані родом діяльності та суміжні з ними зі значенням звичок та вподобань носія, тісно пов'язані з апелятивами, від яких походять.

Серед запропонованого масиву вторинних назв можна виділити такі мотиваційні групи.

1) Звички, вподобання, випадки з життя людини:

Аристокра́т (Щіт.) – постійно відставляє мізинця вбік, коли тримає чашку, *Ба́рбі* (Хиж.) – жінка так назвала свою свиню, *Баці́ла* (Хиж.) – в дитинстві часто хворів, *Баці́лка* (Щіт.) – часто хворів, коли був малим, *Бі́лка* (Сокир.) – любить їсти горіхи, *Галіча́н* (Щіт.) – товаришував із чоловіком із Західної України, *Гі́нс* (Хиж.) – три рази ламав руку в одному і тому самому місці, *Горо́х* (Хиж.) – любить їсти гороховий суп, *Горо́х* (Щіт.) – любить їсти горох, *Грибні́к* (Сокир.) – збирає і засушує гриби, *Го́ша* (Сокир.) – усіх домашніх попугаїв називав Гоша, *Дзвоня́р* (Хиж.) – дзвонить у церкві, *Ді́ка* (Сокир.) – збирає на продаж дику малину і ожину, *Дима́р* (Сокир.) – дід дуже багато палить сигарет, *Дячі́ха* (Сокир.) – співає в церковному хорі, *Зізу́* (Хиж.) – хлопець є фанатом французького футболіста Зінедіна Зідана, *Зна́хар* (Хиж.) – готує відвари з лікарських трав, *Калі́точка* (Щіт.) – за назвою улюбленої народної казки «Калиточка», *Кара́мба* (Щіт.) – любив слово «карамба», *Кі́т* (Хиж.) – дядько дуже любив котів, *Ковбаса́* (Хиж.) – любив, щоб на святковому столі завжди була ковбаса, *Круподе́р* (Хиж.) – чоловік мав круподерку, *Ласті́вка* (Щіт.) – жінка усім каже, якщо ластівки низько літають, то дощитиме, *Му́хи-бджо́ли* (Хиж.) – мовлення чоловіка насичене

приказками, *Муштук* (Хиж.) – чоловік курить цигарки за допомогою мундштука, *Охота* (Хиж.) – так кажуть на мисливця, *Охотник* (Сокир.) – займається полюванням, *Паламарник* (Хиж.) – допомагає батьощі під час служби, *Палкан* (Хиж.) – мав собаку на кличку Палкан, *Па́тиха* (Хиж.) – казала не батько чи тато, а тільки папа, *Пепс* (Хиж.) – любить пити пепсі-колу, *Пепсік* (Щіт.) – часто купує пепсі-колу, *Первак* (Хиж.) – чоловік любить вживати алкоголь, *Перець* (Сокир.) – любив їсти все перчене, *Підкова* (Хиж.) – чоловік повісив у хаті підкову на щастя, *Піца* (Хиж.) – улюблена їжа, *Рєбро́* (Щіт.) – взимку послизнувся і зламав декілька ребер, *Ріба* (Сокир.) – любив казати «рибочка», *Ріба* (Щіт.) – любить ходити на риболовлю, *Світороч* (Хиж.) – так каже на шоколад «Світоч», *Синяк* (Хиж.) – зловживає алкоголем, *Синько́* (Щіт.) – зловживає алкоголем, *Смичо́к* (Сокир.) – грає на скрипці, *Сова́* (Хиж.) – любить довго спати, *Сова́* (Щіт.) – сидить допізна, а днем довго спить, *Соки́ра* (Сокир.) – чоловік підробляє тим, що коле дрова на зиму, *Сузу́кі* (Щіт.) – дівчині подарували іграшкового ведмеда з наліпкою «Suzuki», *Сьорба* (Хиж.) – при вживанні їжі голосно сьорбає, *Сьорба* (Щіт.) – при вживанні їжі голосно сьорбає, *Танцю́рка* (Хиж.) – чоловік любить танцювати, *Ту́рка* (Сокир.) – завжди заварює каву в турці, *Тютю́н* (Сокир.) – чоловік робить сигарети з домашнього тютюну, *Ульо́* (Хиж.) – по телефону каже це слово замість «алло», *Фокс* (Сокир.) – любить полювати на лисиць (з англ. «fox» – лисиця), *Фо́куснік* (Щіт.) – показує фокуси з гральними картами, *Хану́га* (Щіт.) – жінка збирає пластикові і скляні пляшки, *Хропу́н* (Хиж.) – хропить уві сні, *Хрущ* (Щіт.) – має садок з кущами бузку, де літає багато хрущів, *Цига́нка* (Хиж.) – вийшла заміж за цигана, *Цу́цик* (Хиж.) – всіх псів називав цуциками, *Шку́ра* (Щіт.) – знімає шкури з кролів, *Штанько́* (Хиж.) – чоловік постійно підтягає штани, *Шу́ляк* (Сокир.) – колись вкрав курку у сусіда, *Шуру́н* (Щіт.) – любить ремонтувати речі, *Яйко* (Сокир.) – за повір'ям завжди перекидає маленькі яйця через хату. Усього 65 назв.

Отже, аналізована група прізвиськ охоплює широкий діапазон ознаки. З'ясування кожного мотиву потребує семантичного або логічного аналізу. Частина антропонімів має безпосередню вказівку на ознаку за вподобанням.

2) Прізвиська, що вказують на рід діяльності, професію людини:

Агроно́мша (Хиж.) – за родом діяльності, *Адвока́т* (Хиж.) – працює адвокатом, *Адвока́т* (Щіт.) – назва за професією, *Банду́ра* (Сокир.) – вчитель музики, *Банкі́р* (Щіт.) – працює в банку, *Барі́шник* (Сокир.) – дід був комірником, торгував, *Бо́цман* (Щіт.) – був помічником командира на кораблі, *Буга́й* (Сокир.) – чоловік розводить биків (бугаїв), *Буга́лтерша* (Сокир.) – працює бухгалтером, *Бурячи́ха* (Сокир.) – бабуся власноруч виготовляє горілку, *Гі́ря* (Хиж.) – вчитель фізичної культури, *Голови́ха* (Хиж.) – голова сільської ради, *Дире́кторша* (Щіт.) – чоловік був директором школи, *Дігтя́рник* (Сокир.) – чоловік колись займався виготовленням дьогтю, *До́ктор* (Сокир.) – за професією ветеринар, *Еле́ктрик* (Сокир.) – працює електриком, *Кошопле́т* (Щіт.) – займається виготовлення кошків з лози, *Круподе́р* (Хиж.) – дер різні крупи на жорнах, *Кузнє́ц* (Хиж.) – працював ковалем, *Ласті́вка* (Щіт.) – жінка усім каже, якщо ластівки низько літають, то дощитиме, *Леополь́д* (Сокир.) – вчитель французької мови, *Ліма́р* (Хиж.) – дід колись був паламарем, *Мі́лк* (Хиж.) – жінка продає молоко (пор. англ. «milk» – молоко), *Ліснї́к* (Сокир.) – рубає і продає дрова, *Міро́шник* (Хиж.) – вимірював вагу круп, *Молоковоз* (Щіт.) – колись працював в колгоспі, розвозив молоко, *Па́па Рі́мський* (Хиж.) – вчитель історії, *Пасту́х* (Сокир.) – випасає корів на пасовищі, *Патро́н* (Сокир.) – чоловік має військове звання, *Патру́ль* (Хиж.) – солдат, часто патрулює, *Перна́тий* (Сокир.) – розводить домашню птицю, *Повари́ха* (Щіт.) – за професією, працює в їдальні, *Полко́вник* (Сокир.) – за родом діяльності, *Поцо́ня* (Хиж.) – вирощує соняшники на сільськогосподарських полях, *Пошта́рка* (Хиж.) – за родом діяльності, *Радя́нська* (Щіт.) – вчителька історії, *Ру́ль* (Сокир.) – за родом діяльності механік, *Танкі́ст* (Сокир.) – був танкістом в армії, *То́кар* (Хиж.) – працював токарем, *Черпа́к* (Щіт.) –

працював кухарем в шкільній їдальні, *Чобіт* (Сокир.) – ремонтує взуття, *Шікер* (Хиж.) – голова сільської ради, *Шухля* (Хиж.) – вчитель трудового навчання. Усього зафіксовано 43 номінації.

В окрему групу виділяємо **прізвиська, мотивовані певною ознакою члена сім'ї** (чоловіка, батька): *Кузнєчік* (Хиж.) – син коваля (пор. рос. кузнец – укр. коваль), *Матрósиха* (Хиж.) – чоловік колись був матросом, *Патруліха* (Хиж.) – чоловік військовий, *Підполкóвничка* (Хиж.) – чоловік полковник, *Полкóвничка* (Хиж.) – жінка полковника. Усього зафіксовано 5 неофіційних одиниць.

Отже, вторинні назви, мотивовані звичками, уподобаннями та професією носія, містять широкий діапазон характеристик, ужитих у прямому значенні, метонімічно або ж шляхом афіксації.

2.2.4 Прізвиська, мотивовані особливостями мовлення носія

На групу прізвиस्क, мотивованих особливостями мовлення, вперше звернув увагу М. Сумцов, який відзначив, що найвиразнішими їх ознаками є дефекти мовлення та слова-паразити [48, с. 415 – 416].

Розглянемо детальніше зібраний матеріал за такими підгрупами.

1) Прізвиська за дефектами мовлення або вживанням окремих слів:

Бесéда (Хиж.) – замість слова «розмовляти» говорить бесідувати, *Бóмчик* (Сокир.) – бубонить під ніс, *Буба* (Хиж.) – у дитинстві так колись казав на ягоди, *Вапа́й* (Хиж.) – казав вапати, замість сапати, *Гéдер* (Щіт.) – син не міг вимовити ім'я батька Федір, *Гу́сь* (Щіт.) – чоловік шипилявить, *За́йка* (Сокир.) – має мовленнєву ваду, *Мі́ма* (Сокир.) – в дитинстві не міг вимовити ім'я Міша (Михайло), *Мо́ля* (Хиж.) – не міг вимовити власне ім'я Микола, *Оба́на* (Хиж.) – завжди примовляє «обана», *Петньо́* (Хиж.) – погана вимова власного імені Петро, *Пона́хі* (Хиж.) – у воду заходив «по пахви», але не міг це вимовити, *Рі́кало* (Хиж.) – дуже чітка вимова звука [р], *Сю́ня* (Хиж.) – чітка вимова звука [с], *Шашу́ня* (Хиж.) – погано вимовляє звук [с],

Шикори́ха (Хиж.) – шипиляла, *Шубо́н* (Хиж.) – бубнить під час розмови. Всього 17 назв.

2) Прізвиська, що вказують на темп мовлення:

Галайда́ (Сокир.) – криклива, сварлива жінка, *Мелько́* (Сокир.) – занадто, багато говорить, *Теліпа́ло* (Хиж.) – говорить швидко і багато зайвого. Зафіксовано 3 номінації.

3) Прізвиська, що вказують на тембр голосу:

Бас (Хиж.) – має низький тембр голосу, *Басо́к* (Щіт.) – має низький тембр голосу, *Горла́тиха* (Хиж.) – жінка має високий голос, горлає, *Горла́ті* (Хиж.) – родина, в якій усі голосно говорять, *Піка́лка* (Хиж.) – має тонкий писклявий голос, *Солове́йко* (Щіт.) – має милозвучний голос, гарно співає. Всього 6 прізвиськ.

Таким чином, найпоширенішими в групі за особливістю мовлення носія є прізвиська, які характеризують особу за уживанням окремих слів або фраз. Помірно представленими є підгрупи з репрезентантами, мотивованими нечіткою вимовою й темпом мовлення носія.

2.2.5 Особливості національної та соціальної належності особи

Номени, мотивовані національними та соціальними характеристиками, є не достатньо поширеними в кількісному та класифікаційному плані. Проте серед них варто відокремити:

1) Прізвиська, що вказують на місце проживання людини:

Америка́нець (Хиж.) – виїхав жити в Америку, *Боло́тний* (Хиж.) – проживає біля самого болота, *Гага́рін* (Сокир.) – проживає на початку вулиці Юрія Гагаріна, *Гребесна* (Хиж.) – живе біля греблі, *Гру́шка* (Сокир.) – чоловік живе біля посадки, де ростуть груші, *Зеленькі́* (Сокир.) – родина проживає біля Зеленькових левад, *Італья́нець* (Хиж.) – їздив на заробітки в Італію, *Коза́* (Сокир.) – проживає на вулиці Козівка, *Коцюби́нська* (Хиж.) – живе на вулиці Михайла Коцюбинського, *Панькі́* (Сокир.) –

родина, яка переїхала із с. Паньківка, *Пеньо́к* (Сокир.) – чоловік проживає на вулиці Пеньківка, *Чапе́льський* (Хиж.) – чоловік проживає на долині Чапля.

Зафіксовано 12 прізвиськ.

2) Прізвиська, що вказують на етнічну належність

Іспа́нець (Хиж.) – за національністю, *Лях* (Щіт.) – його мати була полячкою, *Молдава́н* (Сокир.) – за національністю молдаван, *Ру́ска* (Хиж.) – родом з Росії.

Усього 4 назви.

Отже, неофіційні антропоніми, узагальнені за соціальним та національним принципами включають прізвиська, які вказують на місце проживання людини та її етнічну належність.

2.2.6 Невмотивовані прізвиська

У незначній кількості прізвиськ мешканців сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області ми не змогли виявити мотивів номінації (вони або уже забулись, або не були відомі нашим респондентам).

Анчіпо́ла (Хиж.) → жіноче, *Гусле́й* (Сокир.) → чоловіче, *Га́луб* (Сокир.) → чоловіче, *Ке́циха* (Хиж.) → жіноче, *Ке́ча* (Щіт.) → чоловіче, *Клі́нс* (Сокир.) → чоловіче, *Макопу́х* (Хиж.) → жіноче, *Маця́к* (Сокир.) → чоловіче, *Ро́джа* (Щіт.) → чоловіче, *Субо́та* (Щіт.) → жіноче, *Ця́цька* (Сокир.) → жіноче.

Зафіксовано 11 номінацій на позначення невмотивованих прізвиськ.

2.2.7 Прізвиська відіменного типу найменування

Серед досліджуваного матеріалу фіксуємо **прізвиська, мотивовані особовими іменами носіїв** (41 назва):

Аліче́чок (Сокир.) ← Олег, *Андрія́ка* (Хиж.) ← Андрій, *Анто́ся* (Хиж.) ← Антоніна, *Атері́на* (Хиж.) ← Катерина, *Бу́лька* (Сокир.) ← Юлія (Юлька), *Ва́лік* (Хиж.) ← Валентин, *Вальо́на* (Щіт.) ← Олена, *Ве́нік* (Хиж.) ←

Веніамін, *Віцик* (Хиж.) ← Віктор, *Вовчик* (Хиж.) ← Володимир, *Гандрон* (Хиж.) ← Антон, *Ганзя* (Хиж.) ← Анна, *Ганзя* (Щіт.) ← Ганна, *Гардаш* (Сокир.) ← Гордій, *Гемесь* (Хиж.) ← Геннадій, *Демко* (Хиж.) ← Дем'ян, *Ігорцьо* (Сокир.) ← Ігор, *Любіна* (Хиж.) ← Любов, *Любчик* (Сокир.) ← Любомир, *Матільда* (Хиж.) ← Марія, *Миросья* (Сокир.) ← Мирослава, *Місютка* (Хиж.) ← Михайло, *Мішка-Мішка* (Хиж.) ← Михайло, *Надєжда* (Щіт.) ← Надія, *Нака* (Хиж.) ← Анастасія (Настя), *Нюся* (Щіт.) ← Ганна, *Паштєт* (Сокир.) ← Павло, *Пріська* (Хиж.) ← Єфросинія, *Русік* (Сокир.) ← Руслан, *Сєрхіо* (Хиж.) ← Сергій, *Сєрий* (Хиж.) ← Сергій, *Сіма* (Щіт.) ← Семен, *Солómка* (Хиж.) ← Соломія, *Софіко* (Сокир.) ← Софія, *Стєша* (Сокир.) ← Стефанія, *Фросья* (Хиж.) ← Єфросинія, *Фросья* (Щіт.) ← Єфросинія, *Хантур* (Щіт.) ← Артур, *Хрїстичка* (Хиж.) ← Христина, *Шурік* (Хиж.) ← Олександр, *Юхман* (Щіт.) ← Юрій.

Отже, ці одиниці стосуються, як жіночих, так і чоловічих імен, та передають різні конотації за допомогою морфологічного словотвору та фонетичних модифікацій.

Прізвиська, мотивовані власними прізвищами носіїв (41 назва):

Аватари (Хиж.) < брати-двійнята з прізвищем Лавтар (фільм «Аватар»), *Багно* (Сокир.) < Багновий, *Береза* (Хиж.) < Березовський, *Богомазіха* (Щіт.) < Богомаз, *Борячучка* (Хиж.) < Борячук, *Буднячка* (Хиж.) < Будняк, *Васіліса* (Хиж.) < чоловіче прізвисько Василенко, *Весєла* (Хиж.) < Василенко, *Вишня* (Сокир.) < Вишаровський, *Гайдамака* (Хиж.) < Галайда, *Ганчірка* (Хиж.) < Гончарук, *Гедзіха* (Хиж.) < Гедзь, *Дуб* (Хиж.) < Дубовик, *Зєлень* (Сокир.) < Зленовський, *Зюзя* (Сокир.) < Зюзько, *Кабачіха* (Хиж.) < Кабак, *Кагла* (Хиж.) < Каглянка, *Кєчиха* (Сокир.) < Кеча, *Ковальчучка* (Сокир.) < Коваль, *Козєл* (Хиж.) < Козловський, *Козлик* (Щіт.) < Козловський, *Комбринчучка* (Хиж.) < Комбринчук, *Коцюба* (Сокир.) < Коцюбинський, *Магеляска* (Хиж.) < Магеляс, *Мамчурка* (Хиж.) < Мамчур, *Марцініха* (Хиж.) < Марценюк, *Му́ха* (Сокир.) < Мухін, *Нетудіха́та* (Хиж.) < Нетудихата, *Пальоциха* (Щіт.) < Пальоша, *Порхунка* (Хиж.) < Порхун,

Соро́ка (Хиж.) < Сорочук, *Туз* (Щіт.) < Туз, *Цю́па* (Сокир.) < Ципцюра, *Чи́рва* (Щіт.) < Чирвінський, *Шайди́ха* (Хиж.) < Шайда, *Шамáн* (Хиж.) < Шаманський, *Шамко́вичка* (Хиж.) < Шамкович, *Шамчи́ха* (Хиж.) < Шамченко, *Шапудра́йха* (Хиж.) < Шаповал, *Щу́ка* (Хиж.) < Міщук, *Яро́ма* (Щіт.) < Яроменко.

Серед прізвиськ іменного творення виокремлюються одиниці, що вказують на родичівські зв'язки людини, зокрема:

1) андроніми (22 номінації) – найменування жінок за іменами, прізвиськами або прізвищами чоловіка: *Бруньча́чка* (Щіт.) → за прізвищем чоловіка Бруньчак, *Буга́* (Сокир.) → від прізвища чоловіка Буговський, *Бузи́ниха* (Хиж.) → за прізвищем чоловіка Бузина, *Ванджу́лиха* (Хиж.) → прізвище чоловіка Ванджула, *Зайчи́ха* (Хиж.) → від прізвища чоловіка Заєць, *Каспру́ниха* (Хиж.) → за прізвищем чоловіка Каспрун, *Коржі́ха* (Хиж.) → від прізвища чоловіка Корж, *Кресю́нка* (Хиж.) → за прізвищем чоловіка Кресюн, *Купрі́нка* (Щіт.) → прізвище чоловіка Купрін, *Курба́тиха* (Щіт.) → за прізвищем чоловіка Курбатов, *Марчи́ха* (Хиж.) → за іменем чоловіка Марко, *Морози́ха* (Хиж.) → від прізвища чоловіка Мороз, *Педульчи́ха* (Щіт.) → за прізвищем чоловіка Педулець, *Ре́чиха* (Хиж.) → від прізвища чоловіка Река, *Роберти́ха* (Хиж.) → за прізвищем чоловіка Роберт, *Се́нькова* (Щіт.) → за іменем чоловіка Семен, *Ткачу́чка* (Сокир.) → прізвище чоловіка Ткачук, *Ту́риха* (Сокир.) → за прізвищем чоловіка Тур, *Цілю́ричка* (Щіт.) → від прізвища чоловіка Цілюрик, *Часничи́ха* (Хиж.) → за прізвищем чоловіка Часник, *Чорти́ха* (Хиж.) → за прізвиськом чоловіка Чорт, *Шпачи́ха* (Хиж.) → від прізвища чоловіка Шпак.

2) патроніми (34 номінації) – найменування людей від імені, прізвища або прізвиська батька: *Абра́миха* (Хиж.) → за іменем батька Абрам, *Абра́миха* (Щіт.) → від імені батька Абрам, *Андрю́хів* (Хиж.) → від імені батька Андрій, *Бевзю́чка* (Хиж.) → за прізвищем батька Бевз, *Блі́шка* (Хиж.) → від прізвища батька Блоха, *Вани́нкова* (Сокир.) → за іменем батька Іван, *Васю́ткова* (Хиж.) → за іменем Василь, *Гавра́м* (Хиж.) → ім'я батька

Аврам, *Гайдучка* (Щіт.) → за прізвищем батька Гайдук, *Гринь* (Хиж.) → за іменем батька Григорій, *Загоруйчиха* (Хиж.) → прізвище батька Загоруйко, *Ільків* (Хиж.) → від імені батька Ілля, *Каєтиха* (Сокир.) → за польським іменем батька Кастан, *Канон* (Щіт.) → ім'я батька Канон, *Кузья* (Хиж.) → за іменем батька Кузьма, *Купріяниха* (Сокир.) → від імені батька Купріян, *Купріяниха* (Хиж.) → за іменем батька Купріян, *Лопуши́ха* (Щіт.) → за прізвищем батька Лопух, *Микитин* (Хиж.) → від імені батька Микита, *Микитка* (Хиж.) → ім'я батька Микита, *Назарів* (Щіт.) → за іменем батька Назар, *Опéкешка* (Хиж.) → за прізвищем батька Опекешов, *Петні́ха* (Хиж.) → від імені батька Петро, *Редьчиха* (Сокир.) → за прізвищем батька Редько, *Самійли́ха* (Хиж.) → за іменем батька Самійло, *Стéша* (Щіт.) → ім'я батька Семен, *Танасик* (Хиж.) → за іменем батька Танас, *Тарасю́чка* (Хиж.) → від прізвища батька Тарасюк, *Товкачі́ха* (Сокир.) → за прізвищем батька Товкачов, *Трифо́ньчиха* (Хиж.) → за іменем батька Трифон, *Фочі́ха* (Хиж.) → від імені батька Фокій, *Хо́мка* (Хиж.) → ім'я батька Хома, *Шне́йдерка* (Хиж.) → від прізвища батька Шнейдер, *Шпачо́к* (Хиж.) → за прізвищем батька Шпак.

3) пропатроніми (16 номінацій) – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвищем діда, прадіда: *Гаврі́лова* (Сокир.) → за іменем діда Гаврило, *Гавро́сь* (Хиж.) → за прізвищем діда Гаврось, *Гайдáрка* (Щіт.) → від прізвища прадіда Гайдар, *Гайдії́* (Щіт.) → за прізвищем діда Гайдей, *Зе́йлик* (Хиж.) → за єврейським іменем діда Зейлик, *Ку́зьмичка* (Щіт.) → ім'я діда Кузьма, *Кулєши́ха* (Хиж.) → від прізвища діда Куліш, *Лукаши́ха* (Щіт.) → за іменем діда Лукаш, *Мака́рчик* (Сокир.) → ім'я діда Макар, *Мари́ха* (Щіт.) → від прізвища прадіда Мара, *Мефодьковий* (Сокир.) → за іменем діда Мефодій, *Миро́ниха* (Щіт.) → від імені діда Мирон, *Мони́ха* (Щіт.) → за прізвищем діда Монь, *Парфені́* (Щіт.) → за іменем діда Парфеній, *Пи́лявські* (Хиж.) → від прізвища діда Пилявець, *Самсо́н* (Сокир.) → за іменем діда Самсон.

4) матроніми (7 номінацій) – деривати від імені, прізвиська чи прізвища матері: *Катю́ша* (Щіт.) → прізвисько сина за іменем матері Катерина, *Ксе́ньчин* (Хиж.) → від імені матері Ксенія, *Ксе́ньчин* (Щіт.) → за іменем матері Ксенія, *Ле́син* (Хиж.) → ім'я матері Леся, *Мале́ниха* (Сокир.) → від імені матері Олена, *Олекса́ндрова* (Щіт.) → за іменем матері Олександра, *О́лькин* (Сокир.) → ім'я матері Ольга.

5) проматроніми (4 номінації) – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом баби: *Ду́нька* (Хиж.) → за прізвиськом баби Дунька, *Зари́на* (Щіт.) → за іменем баби Ірина, *Майдáнець* (Щіт.) → від прізвиська баби Марії Майданчихи, *Марі́йкович* (Щіт.) → за іменем баби Марія.

Окремо варто виділити такі 3 номінації: *Гапе́тя* (Хиж.) → поєднання прізвища та імені (Гайдей Петро), *Маркіта́нка* (Хиж.) → за іменем свекора Марко, *Фа́ня-Ма́ня* (Хиж.) → подружжя Фанько і Марія.

2.2 Словотвірна структура прізвиськ

Важливою складовою лінгвістичного опису неофіційних найменувань є визначення їхньої словотвірної структури. В українському мовознавстві було здійснено чимало спроб описати словотвірну характеристику вторинних назв осіб такими науковцями, як Г. Аркушин, М. Наливайко, О. Антонюк, Д. Бучко, Г. Бучко, І. Козубенко.

На базі досліджуваного матеріалу ми можемо виокремити такі словотвірні структури прізвиськ: лексико-семантичне перенесення, морфологічний словотвір та фонетичні варіації.

Природа лексико-семантичного словотворення полягає в зміні лексичного значення слова. Поширеним явищем у галузі неофіційних найменувань є трансонімізація. В своїй дисертаційній роботі Н. Шульська виділяє такі трансонімізовані лексеми за допомогою використання: «власних особових імен, прізвищ, імен; прізвищ відомих осіб, кіно-, мультгероїв; топонімів та зо онімів» [72, с. 149-150].

Серед нашої джерельної бази поширені такі види:

1. Від назв відомих людей: *Гага́рін, Зізу́, Па́па Ри́мський, Пірогóв.*

2. Від назв героїв мультфільмів, казок, літературних творів: *Ба́рбі, Вампі́р, Вжик, Ві́нні-Пух, Гном, Джин, Дюймóвочка, Ельф, Кали́тка, Кали́точка, Колобо́к, Леопóльд, Руса́лка, Ча́хлик, Чебура́шка.*

4. Від кіногероїв: *Будулай.*

Одиничним випадком є номінація *Сузу́кі* (від найменування відомої марки автомобіля, зображена на іграшці).

Словотвірній структурі неофіційних антропонімів досліджуваного ареалу притаманні **метафоричні** перенесення. На метафоричний перехід апелюють до прізвищ вказує В. Кравченко, наголошуючи на тому, що такі антропоніми демонструють зв'язок власних і загальних назв на основі асоціацій [22, с. 108].

Метафори можуть давати загальне уявлення про певні негативні чи позитивні зовнішні та внутрішні риси. Продемонструємо наявні види найактуальніших метафоричних перенесень:

1. Перенесення з назв тварин (ссавці, комахи, риби): *Бара́н, Бджола́, Бик, Білка, Блоха́, Буга́й, Бульдóг, Ведмі́дь, Ве́прик, Ві́дра, Вовк, Вуж, За́йчик, Йо́жик, Каба́н, Кіт, Кліц, Лис, Лиси́ця, Лось, Му́ха, О́кунь, Осéл, Ра́влик, Ри́ба, Су́слик, Тру́тень, Хом'я́к, Хрущ, Цу́цик.*

2. Перенесення з назв птахів: *Бо́йун, Воро́на, Горобе́ць, Гуса́к, Гу́ска, Ка́чка, Ку́рка, Ла́стівка, Павлі́н, Пеліка́н, Пі́вень, Пінгві́нчик, Сова́, Солове́йко, Соро́ка, Ча́пля, Шу́ляк.*

3. Перенесення з назв рослин або їх частин: *Бо́бля, Буря́к, Гарбу́з, Гру́ша, Жо́лудь, Капу́ста, Капуці́нчик, Лопу́х, Поре́ць.*

4. Перенесення з назв матеріалів, речовин, продуктів: *Бато́н, Кисі́ль, Ковбаса́, Оселе́дець, Пампу́шка, Пі́ца, Смета́на, Яйце́.*

Трапляються метафоричні перенесення з назв істот, предметів або абстрактних понять, пов'язані із зовнішністю особи, рідше за внутрішніми рисами: *Бос, Ве́дьма, Дима́р, Душа́, Жид, Зану́да, Зна́хар, Кита́йчик, Кістя́к, Поліца́й, Поля́рник, Секре́т, Філо́соф, Фо́куснік, Ци́ган, Чорт, Шку́ра* тощо.

Отже, метафоричні перенесення – це явище поширене у плані класифікації прізвиськ. Іноді трапляється фонетична модифікація, яка є причиною такого перенесення. Щодо семантики, то метафори найбільше охоплюють одиниці за зовнішніми та внутрішніми рисами людини.

Ще одним процесом антропонімної номінації є *метонімія*, під час якого форма словесної одиниці переноситься на основі суміжності.

Серед метонімічних перенесень, виявлених на досліджуваному ареалі, виділяємо такі перенесення з інструмента дії (роботи) на особу-носія, а також перенесення за назвами предметів, що присутні в зовнішності носія (частина тіла, одягу, індивідуального стилю тощо): *Бабéта, Банду́ра, Ба́нтік, Баня́к, Борода́, Ва́лянок, Гарма́та, Гафре́, Гі́ря, Гі́нс, Гло́бус, Драпа́к, Караме́лька, Ки́шка, Косі́чка, Коцюба́, Ко́шик, Макогóн, Мушту́к, Патро́н, Пеньо́к, Підко́ва, Подво́дка, Смичо́к, Сопля́, Ту́рка, Тютю́н, Фіті́ль, Черпа́к, Чо́біт, Шля́па, Шуру́п, Шу́хля* тощо.

Отже, метонімічні перенесення у сфері неофіційних найменувань семантично не надто розгалужені й переважно базуються на переходах з інструментів дії на особу, з предметів та особливих характеристик, що стосуються зовнішності.

Серед досліджуваних назв трапляються неофіційні антропоніми, що мають *складну (аналітичну) будову*. Такі одиниці мають багатшу семантику та виразнішу експресію.

Складені прізвиська можуть мати прикладкову (з означуванням антропонімом), редуплікаційну або асоціативну природу: *Ві́нні-Пух, Ї́рка-Інтерне́т, Мі́шка-Мі́шка, Му́хи-бджо́ли, Па́па Ри́мський, Фа́ня-Ма́ня* (за власними іменами)

Серед складних назв, що виникли внаслідок осново- та словоскладання, зустрічаються такі неофіційні номінації: *Гапе́тя* (Гайдей Петро), *Губошльо́п, Кошопле́т, Макогóн, Макопу́х* (невмотивоване), *Молоковóз, Нетуди́ха́та, Пелявеля́, Перебийні́с, Попа́хі* (по пахви), *Рубльдва́дцять*.

Основну масу досліджуваних прізвищ характеризує **афіксальний** спосіб. Характерним для зібраних неофіційних назв є використання андронімних, патронімних, пропатронімних, матронімних суфіксів, зокрема й у відапелятивній мотивації (не пов'язано з іменами родичів).

Розглянемо детальніше найпродуктивніші суфікси:

-их-: *Абра́миха, Бара́нчиха, Богома́зиha, Бузи́ниha, Бурячи́ха, Ванджу́лиha, Галапу́циha, Голови́ха, Горба́тиha, Горла́тиha, Гру́биha, Гедзи́ха, Дячи́ха, Жабі́ха, Загору́йчиha, Зайчи́ха, Кабани́ха, Кабачи́ха, Кає́тиha, Караси́ха, Каспру́ниha, Ке́чиha, Кирпи́чиha, Коржі́ха, Коропи́ха, Кулеши́ха, Купрія́ниha, Курба́тиha, Лопуши́ха, Лукаши́ха, Малéниha, Марчи́ха, Матро́сиha, Мирóниha, Моні́ха, Морози́ха, Пальо́щиha, Па́тиha, Патрули́ха, Педульчи́ха, Петни́ха, Півниha, Повари́ха, Редьчиha, Речи́ха, Роберти́ха, Самійлиha, Товкачи́ха, Тормози́ха, Трифо́ньчиha, Ту́риha, Фочи́ха, Часничі́ха, Чорти́ха, Шайди́ха, Шамчи́ха, Шикори́ха, Шпачи́ха, Щури́ха.*

-к-, -(ич)к-, -ок-, -ючк-: *Басо́к, Баці́лка, Бевзю́чка, Блішка, Божо́к, Бомчик, Борячу́чка, Бруньча́чка, Будня́чка, Варéничка, Гайда́рка, Гайдуч́ка, Гедзьо́к, Задира́ка, Зеленькі́, Кисля́чка, Комбринчу́чка, Комбринчу́чка, Кресю́нка, Кузьми́чка, Купрі́нка, Магеля́ска, Мамчу́рка, Маркіта́нка, Микі́тка, Опéкешка, Панькі́, Підполко́вничка, Порху́нка, Тарасю́чка, Ткачу́чка, Цілю́ричка, Шамко́вичка, Шне́йдерка, Шпачо́к.*

-ик-, -чик-: *Ві́чик, Во́вчик, Еле́ктрик, Капуці́нчик, Курду́плик, Лю́бчик, Мака́рчик, Очка́рик, Тана́сик тощо.*

-ов-, -(к)ов-, -в-, -ів-: *Андру́хів, Васю́ткова, Гаври́лова, Ількі́в, Назарі́в, Олекса́ндрова, Сéнькова.*

-ин-, -(ч)ин-: *Ксе́ньчин, Ле́син, Микі́тин, О́лькин, Щілі́на.*

-(н)ик-: *Бари́шник, Лі́сник, Міро́шник, Палама́рник.*

-ець-: *Америка́нець, Брехунéць, Італья́нець, Майда́нець.*

-иш-: *Агроно́миша, Буга́лтерша, Дире́кторша.*

-ань-: *Борода́нь, Вуса́нь.*

Отже, для досліджуваного матеріалу у сфері словотвору неофіційних онімів характерне домінування таких суфіксів: продуктивних (-их-, -к-, -ок-, -ючк-, -(ич)к-) і помірно представлених (-ик-, -чик-, -ов-, -(к)ов-, -в-, -ів-, -ин-, -(ч)ин-, -(н)ик-, -ець-, -ш-, -ань-). За допомогою таких суфіксів прізвисько може набувати різних відтінків (позитивних, негативних, нейтральних, зменшено-пестливих). Таким чином, афіксація є одним із результативних словотвірних типів поряд із лексико-семантичним словотвором.

Серед досліджуваних прізвиськ є одиниці, які трансформувалися в царину онімів завдяки фонетичній модифікації (чергування, усічення тощо), що не відповідає лінгвістичним законам.

На прикладі наступних одиниць бачимо, які можуть виникати фонетичні явища (заміна голосних або приголосних звуків, усічення, заміна кореня на російський тощо): *Бесéда*, *Бубá* (бубка – ягода), *Вапáй* (сапай), *Вéдьма*, *Галіча́н*, *Ге́дер* (Федір), *Грибні́к*, *До́ктор*, *Ля́лічка*, *Маге́ра*, *Мі́ма* (Михайло), *Мо́ля* (Микола), *Пепс*, *Пірогóв*, *Полко́вник*, *Полко́вничка*, *Рі́жсий*, *Сві́тороч*, *Сьóрба*, *Ту́ндя*, *Ульó*, *Хозя́юшка*, *Ці́па*, *Шашу́ня* (Сашуня), *Я́йко* тощо.

Серед прізвиськ мотивованих власними іменами та прізвищами також можемо виокремити фонетичні модифікації, що надають одиницям зменшено-пестливого значення, експресивності, виразності: *Аватáри* (Лавтар), *Анто́ся* (Антоніна), *Атери́на* (Катерина), *Багно́* (Багновий), *Бере́за* (Березовський), *Бу́лька* (Юлія, Юлька), *Ва́лік* (Валентин), *Вальо́на* (Олена), *éнік* (Веніамін), *Ви́шня* (Вишаровський), *Гандро́н* (Антон), *Га́нзя* (Анна), *Де́мко* (Дем'ян), *Дуб* (Дубовик), *Зе́лень* (Зленовський), *Зю́зя* (Зюзько), *Миро́ся* (Мирослава), *Наде́жда* (Надія), *На́ка* (Анастасія, Настя), *Ру́сік* (Руслан), *Се́рхіо* (Сергій), *Се́рий* (Сергій), *Сі́ма* (Семен), *Стéша* (Стефанія), *Фро́ся* (Єфросинія), *Ханту́р* (Артур), *Цю́па* (Ципцюра), *Чи́рва* (Чирвінський), *Шу́рік* (Олександр), *Ю́хман* (Юрій), *Яро́ма* (Яроменко) тощо.

Отже, прізвиська, утворені за допомогою фонетичної модифікації, також зазнають трансформацій, які можуть виявлятися в усіченні, заміні звуків,

коренів. Це явище увиразнює неофіційні найменування й надає різних конотацій.

Висновки до II розділу

Усього на матеріалі сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області було зібрано і прокласифіковано 529 прізвиськ за кількісними та мотиваційними настановами.

Ми проаналізували мотиви номінацій індивідуальних прізвиськ і визначили такі чинники: зовнішні ознаки; внутрішні (психічні) риси носія, особливості поведінки; звички, вподобання, певні життєві ситуації; професія, рід діяльності; особливості мовлення; місце проживання; національна та соціальна належність; власне ім'я та прізвище денотата; сімейні, родинні стосунки.

Найпоширенішими серед індивідуальних вторинних назв є мотивовані зовнішністю носія, зокрема: особливостями частин тіла, фізичними вадами, специфікою тілобудови, зросту, манерою одягатися, рухатися, загальним зовнішнім виглядом і схожістю денотата з іншими особами. Таким номінаціям характерне метафоричне та метонімічне перенесення.

Вагому частину досліджуваного антропонімікону складають одиниці, що походять від власного імені або прізвища.

Кількісні та відносні показники неофіційних антропонімів за різними мотиваційними групами подано в таблиці № 1.

Таблиця № 1

Класифікація індивідуальних вторинних назв за мотивами номінації

Мотив номінації	Кількість прізвиськ	Відсоткове вираження
-----------------	---------------------	----------------------

Продовження таблиці № 1

1) зовнішні ознаки	134	25,3
2) внутрішні риси	61	11,5
3) звички, вподобання, рід діяльності	113	21,4
4) особливості мовлення	26	4,9
5) національна та соціальна належність	16	3
6) власне ім'я носія	41	7,8
7) власне прізвище денотата	41	7,8
8) сімейні, родинні зв'язки	86	16,3
9) невідомий мотив	11	2
Усього	529	100

Важливою складовою лінгвістичного опису неофіційних найменувань є визначення їхньої словотвірної структури. На базі досліджуваного матеріалу ми можемо виокремити такі словотвірні структури прізвиськ: лексико-семантичне перенесення, морфологічний словотвір та фонетичні варіації.

Серед нашої джерельної бази поширені такі види трансонімізації: від назв відомих людей, від назв героїв мультфільмів, казок, літературних творів, від кіногероїв.

Словотвірній структурі неофіційних антропонімів досліджуваного ареалу притаманні метафоричні та метонімічні перенесення.

Серед досліджуваних назв трапляються неофіційні антропоніми, що мають складну (аналітичну) будову.

Основну масу досліджуваних прізвиськ характеризує афіксальний спосіб. Характерним для зібраних неофіційних назв є використання андронімних, патронімних, пропатронімних, матронімних суфіксів, зокрема й у відапелятивній мотивації (не пов'язано з іменами родичів).

Для досліджуваного матеріалу у сфері словотвору неофіційних онімів характерне домінування таких суфіксів: продуктивних (-их-, -к-, -ок-, -ючк-,

-(ич)к-) і помірно представлених (-ик-, -чик-, -ов-, -(к)ов-, -в-, -ів-, -ин-, -(ч)ин-, -(н)ик-, -ець-, -ш-, -ань-).

Серед досліджуваних прізвищ є одиниці, які трансформувалися в царину онімів завдяки фонетичній модифікації (чергування, усічення тощо), що не відповідає лінгвістичним законам.

Отже, прізвиська мешканців сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області виявляють широку палітру мотиваційних характеристик, фонетичні, лексико-семантичні й формальні трансформації; є одиницями, що можуть мати різноманітну конотацію.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження неофіційних іменувань жителів сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області зроблено такі висновки:

1. Антропоніми становлять помітний пласт в мовній картині світу. Неофіційні найменування є домінуючим елементом в антропонімній системі кожного населеного пункту. Структурний, мотиваційний, семантичний пласт вторинних назв зафіксований у літописах, документах та художній літературі. Лінгвістичний підхід до вивчення неофіційних онімів припадає на XIX – XX ст., а з XX ст. відбувається фіксація та опис фактичного матеріалу. Вагомий внесок на українську антропонімію зробили П. Чучка, М. Худаш, Р. Остащ, які дали початок значним теоретичним заувагам стосовно аспектів вивчення, функціонування та класифікації прізвиць.

2. Оскільки прізвиська не є офіційною категорією, то кожного разу при їх дослідженні виявляється різноманітність цього класу антропонімів, поява все нових шляхів їх утворення.

3. Сучасний стан вивчення неофіційної антропоніміки позначений взаємодією загального й різноаспектного підходів, що зумовило тематичну й ареальну сегментацію ономастичного дискурсу, у якому описано й проаналізовано широкий спектр мовознавчих і суміжних міждисциплінарних аспектів функціонування прізвиць (мотивація, семантика, словотвір, соціокультурні, прагматичні, гендерні аспекти; фольклористичне, етнографічне й художньо-літературне побутування прізвиць).

4. В українській мові поняття «прізвисько» визначається на трьох рівнях: народно-побутовому, лексикографічному й науковому. Найповнішим вважаємо визначення М. Худаша («особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, у різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні»), яке приймаємо за робоче.

5. У слов'янському мовознавстві більшість класифікацій неофіційних найменувань зосереджується навколо трьох ключових аспектів: мотивації, семантики та структури. Найвиразнішими є мотиваційні класифікації, оскільки вони узагальнюють вторинні назви за фізичними, психічними рисами, родом діяльності, особливостями мовлення, територіальними ознаками. В сучасних дослідженнях помітною тенденцією є тяжіння до багатоаспектних класифікацій.

6. Функціонування прізвищ має історичні закономірності, які встановилися на початку ХХ ст., коли прізвиська остаточно відокремилися від офіційних антропонімів і перейшли до самостійного «існування». Найважливішими є ідентифікувальна та характеристична функція прізвищ. У процесі комунікації прізвиська можуть виконувати номінативну, диференційну, функцію «уведення в ряд», соціальну, емоційно-експресивну, фатичну функцію.

7. Прізвишками вважаємо такі назви, які набуває особа в будь-який час від інших людей, що контактують з нею, відповідно до якоїсь особливої риси, випадку з життя, звичок тощо. Найголовніша мета цього процесу – виокремити людину з-поміж інших осіб.

8. Мотивами номінації прізвищ сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області стали такі чинники: зовнішні ознаки; внутрішні (психічні) риси носія, особливості поведінки; звички, вподобання, певні життєві ситуації; професія, рід діяльності; особливості мовлення; місце проживання; національна та соціальна належність; власне ім'я та прізвище денотата; сімейні, родинні стосунки.

9. Найпоширенішим видом індивідуальних неофіційних найменувань є прізвиська, мотивовані зовнішньою ознакою носія. Групування одиниць за лексико-семантичним принципом дало змогу виокремити: мотивовані фізичними вадами носія, індивідуальними особливостями його частин тіла, особливостями зросту, специфікою тілобудови, кольором волосся, наявністю волосся на обличчі або тілі, специфікою одягу, прикрас, манери одягатися,

манерами руху носія, загальним зовнішнім виглядом носія, схожістю носія з іншими особами. Таким номінаціям характерне метафоричне та метонімічне перенесення.

10. Вагому частину досліджуваного антропонімікону складають одиниці, що походять від власного імені або прізвища. Серед прізвиськ іменного творення виокремлюються одиниці, що вказують на родичівські зв'язки людини, зокрема: андроніми, патроніми, пропатроніми, матроніми та проматроніми.

11. На базі досліджуваного матеріалу ми виокремили такі словотвірні структури прізвиськ: лексико-семантичне перенесення, морфологічний словотвір та фонетичні варіації. В нашій джерельній базі поширені такі види трансонімізації: від назв відомих людей, від назв героїв мультфільмів, казок, літературних творів, від кіногероїв.

12. Серед процесів антропонімічної номінації виділили метонімічне перенесення (з назв тварин, з назв рослин або їх частин з назв матеріалів, речовин, продуктів, трапляються перенесення з назв істот, предметів або абстрактних понять, пов'язані із зовнішністю особи, рідше за внутрішніми рисами) та метафоричне перенесення (з інструмента дії (роботи) на особу-носія, а також перенесення за назвами предметів, що присутні в зовнішності носія (частина тіла, одягу, індивідуального стилю). Спорадично виокремлюємо назви аналітичної будови (складені прізвиська мають прикладкову редуплікаційну або асоціативну природу; осново- та словоскладання).

13. Серед афіксального способу словотвору неофіційних онімів характерне домінування таких суфіксів: продуктивних (-их-, -к-, -ок-, -ючк-, -(ич)к-) і помірно представлених (-ик-, -чик-, -ов-, -(к)ов-, -в-, -ів-, -ин-, -(ч)ин-, -(н)ик-, -ець-, -ш-, -ань-). З-поміж фонетичних модифікацій виділяємо такі характеристики: (заміна голосних або приголосних звуків, усичення, заміна кореня на російський). Це явище увиразнює неофіційні найменування й надає різних конотацій.

Отже, палітра неофіційних найменувань жителів сіл Сокиринці, Хижинці, Щітки Вінницького району Вінницької області засвідчує здійснення усього спектру мотиваційних та словотвірних характеристик.

Неофіційні атропоніми, особливо давні, містять багато цікавого: в них і застарілі слова, і «буйна» фантазія авторів, і спостережливість, і вміння виділити в людині такі риси, які одразу ж характеризують і того, кому дається прізвисько, і тих, хто його давав. Прізвиська є цікавим лексичним і етнографічним матеріалом. Вивчення їх допомагає глибше вникнути в історію нашого народу, умови його життя та розкрити глибинний характер людини.

Список використаної літератури

1. Антонюк О. В. Прізвисько як елемент комунікативного акту [Текст] / О. В. Антонюк // Записки з ономастики: зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 2015. – Вип. 18. – С. 6 – 15.
2. Антонюк О. В. Семантика прізвиськ, що вказують на психічні (внутрішні) риси людини (на матеріалі антропонімії Донецької області) [Текст] / О. В. Антонюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 43. – С. 23 – 25.
3. Антонюк О. В. Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура) [Текст] : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / О. В. Антонюк – Донецьк, 2011. – 296 с.
4. Архипов Г. А. Прозвища жителей деревни Средние Юри [Текст] / Г. А. Архипов // Ономастика Поволжья. – Уфа, 1973. – Вып. 3. – С. 24 – 38.
5. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини [Текст] / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Linguistika slavica* : [ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк / відп. ред. В. П. Шульгач]. – Київ : Кий, 2002. – С. 3 – 16.
6. Бучко Г. Є. Неофіційні та сімейно-родові іменування в сучасній антропонімії Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Przezwiseka i przydomki w językach słowiańskich*. – Czejszc 1. – *Rozprawy Slawistyczne*. 14. – Lublin, 1998. – S. 59 –69.
7. Вербовецька О. С. Індивідуальні прізвиська Тернопільщини, мотивовані назвами тварин [Текст] / О. С. Вербовецька // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2007. – С. 114 – 118.
8. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика [Текст] / В. В. Виноградов. – Москва : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
9. Гайдукевич Т. І. Коли сформувались українські прізвища [Текст] / Т. І. Гайдукевич // Жовтень. – 1987. – № 6. – С. 92 – 95.

10. Голомидова М. В. Русская антропонимическая система на рубеже веков [Текст] / М. В. Голомидова // Вопросы ономастики. – Екатеринбург, 2005. – № 2. – С. 11 – 22.
11. Горбач О. Південноволинська говірка й діалектний словник села Ступно, кол. повіту Здолбунів. [Текст] / О. Горбач // Горбач О. Зібрані статті. 5. Діалектологія. Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – С. 426 – 430.
12. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. [Текст] / Л. Л. Гумецька – Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
13. Данилина Е. Ф. Прозвища в современном русском языке [Текст] / Е. Ф. Данилина // Восточно-славянская ономастика : материалы и исследования. – Москва : Наука, 1978. – С. 281 – 301.
14. Данилина Е. Ф. Антропонимия одного говора (имена) [Текст] / Е. Ф. Данилина // Русская ономастика : республ. сб. – Рязань : [б. и.], 1977. – С. 69 – 79.
15. Дуйчак М. Прізвиська та їх мотивація [Текст] / М. Дуйчак // Проблеми сучасної ареології. – Київ : Наук. думка, 1994. – С. 256 – 259.
16. Зубрицький М. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця, Старосамбірського повіта [Текст] / М. Зубрицький // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1907. – Т. 79. – С. 142 – 154.
17. Историчне джерелознавство: Підручник [Текст] / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. – Київ : Либідь, 2002. – 488 с.
18. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування [Текст] / Р. Й. Керста. – Київ : Наук. думка, 1984. – 152 с.
19. Коваль А. П. Життя і пригоди імен [Текст] / А. П. Коваль. – Київ : Наук. думка, 1988. – 256 с.
20. Козубенко И. И. Антропонимия Среднего Полесья (соотношение неофициальных и официальных именованний) [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (русский язык)» / Козубенко Ирина Ивановна. – Киев, 1988. – 26 с.

21. Корнилович М. Народна родова ономастика на Волині наприкінці XVIII і в I-й пол. XIX в. [Текст] / М. Корнилович // Етнографічний вісник. – Київ : [б. в.], 1930. – Вип. 9. – С. 127 – 131.
22. Кравченко В. А. Антропонимия приазовских греков [Текст] / В. А. Кравченко. – Мариуполь, 2004. – 232 с.
23. Кривдик О. Москалі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=672.
24. Крип'якевич І. П. Львівська Русь у першій половині XVI в. : дослідження і матеріали [Текст] / І. П. Крип'якевич. – Львів, 1994. – 396 с.
25. Крыжановская С. Г. Баба-Яга или ... Фантомас (о прозвищах) [Текст] / С. Г. Крыжановская // Этническая ономастика. – Москва : Наука, 1984. – С. 100 – 102.
26. Лесюк М. П. Прізвиська жителів гуцульських сіл [Текст] / М. П. Лесюк // *Przezwiśka i przydomki w językach słowiańskich*. – Część I. – *Rozprawy Sławistyczne*. 14. – Lublin, 1998. – S. 227 – 240.
27. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови [Текст] / Іларіон Митрополит. – Вінніпег, 1995. – Т. 4. П–Я. – 557 с.
28. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія Львівщини [Текст] : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Наливайко Марія Ярославівна – Тернопіль, 2011. – 201 с.
29. Никулина З. П. О социальной оценке прозвищ [Текст] / З. П. Никулина // *Русская ономастика : республ. сб.* – Рязань : [б. и.], 1977. – С. 87 – 91.
30. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (Проект) [Текст] / В. В. Німчук // Повідомлення української ономастичної комісії. – Вип. I. – Київ : Наук. думка, 1966. – С. 24 – 43.
31. Осташ Н. Л. Холмські вуличні прізвиська: минуле і сучасне [Текст] / Н. Л. Осташ // Діалектологічні студії. 8 : Говори південно-західного наріччя / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2009. – С. 159 – 173.

32. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ [Текст] / Р. І. Осташ // Українська пропріальна лексика : м-ли наук. семінару (13–14 вересня 2000 р.). – Київ : Кий, 2000. – С. 115 – 121.
33. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ. 1 [Текст] / Р. І. Осташ // Українська пропріальна лексика. Матеріали наукового семінару 13–14 вересня 2000 р. / [відпов. ред. І. М. Желізняк]. – Київ : Кий, 2000. – С. 115 – 121.
34. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ. 2 [Текст] / Р. І. Осташ // Українське і слов'янське мовознавство. – № 4 (138). – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 408 – 412.
35. Охримович В. М. Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних. Про сільські прозвища [Текст] / В. М. Охримович // Житє і слово. – Львів, 1895. – Т. III. – С. 302 – 307.
36. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття : Монографія [Текст] / Н. М. Павликівська. – Вінниця : «Глобус-прес», 2009. – 388 с.
37. Павлушенко О. А. Неофіційні найменування як засіб концептуалізації позамовної дійсності [Текст] / О. А. Павлушенко // Лінгвістичні читання : зб. статей. – Вінниця, 2012. – Вип. 5 – С. 100 – 104.
38. Півторак Г. П. / Власні імена людей у Київській Русі [Текст] / Г. П. Півторак // Культура слова. – Київ, 1982. – Вип. 2а. – С. 69 – 72.
39. Подольская Н. М. Словарь русской ономастической терминологии [Текст] / Н. М. Подольская. – Москва : Наука, 1978. – 198 с.
40. Поротников П. Т. Групповые и индивидуальные прозвища в говорах Талицкого района Свердловской области [Текст] / П. Т. Поротников // Антропонимика. – Москва : Наука, 1970. – С. 150 – 154.
41. Редько Ю. К. Передмова [Текст] / Ю. К. Редько // Редько Ю. Словник сучасних українських прізвиськ : у 2-х т. – Львів : НТШ, 2007. – С. 6 – 9.

42. Сенік Г. В. Прізвиська Наддністрянщини [Текст] / Г. В. Сенік // Записки з ономастики: зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2005. – Вип. 8. – С. 22 – 30.
43. Сімович В. І. Українські йменники чоловічого роду на -о в історичному розвитку й освітленні [Текст] / В. І. Сімович // Наук. зб. Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. – Прага, 1929. – С. 11 – 65.
44. Словарь Академии Российской, производным порядком расположенный [Текст]. – Санкт-Петербург, 1794. – Т. 5. – 919 с.
45. Словарь української мови [Текст]. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко : в чотирьох т. / НАН України. Ін-т української мови. – Київ : Наук. думка, 1996 – 1997. – Т. 1. – 1996. – 496 с. ; Т. 2. – 1996. – 558 с. ; Т. 3. – 1997. – 516 с. ; Т. 4. – 1997. – 616 с.
46. Словник прізвиськ північно-західної України [Текст] : у 3-х т. – Т. І. А-И / [упорядник Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 412 с.
47. Словник української мови : в 11-ти т. [ред. кол. І. К. Білодід та ін.]. – Т. 8. – Київ : Наук. думка, 1977. – С. 108.
48. Сумцов Н. Ф. Уличныя клички [Текст] / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. – Киев, 1889. – Т. 24. – № 1–3. – С. 403 – 417.
49. Суперанская А. В. Структура имени собственного (фонология и морфология) [Текст] / А. В. Суперанская. – Москва, 1969. – 362 с.
50. Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований [Текст] / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане и др. / Отв. ред. А. П. Непокупный. – Москва : Наука, 1986. – 254 с.
51. Сухомлин І. Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви [Текст] / І. Д. Сухомлин // Говори і ономастика Наддніпрянщини / Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту. – Дніпропетровськ, 1970. – С. 30 – 58.

52. Тимінський М. В. До проблеми мотиваційної класифікації сучасних індивідуальних прізвиськ [Текст] / М. В. Тимінський // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 64 – 68.
53. Тихоша В. Семантика сільських прізвиськ Херсонщини [Текст] / В. Тихоша // Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика». Вип. 9. – Херсон, 2009. – С. 202 – 210.
54. Толковый словарь русского языка [Текст]: В 4 т. / [ред. Д. Н. Ушакова]. – Т. 3. – Москва, 1939.
55. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура антропонімікону української мови [Текст] / М. М. Торчинський // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту : Філологічні науки. – Вип. 15. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – С. 146 – 150.
56. Трійняк І. І. Словник українських імен [Текст] / І. І. Трійняк // НАН України; Інститут української мови. – Київ : Довіра, 2005. – 509 с.
57. Турчак О. М. Функціонально-семантичне навантаження антропонімів у мовному просторі творів Григора Тютюнника [Текст] / О. М. Турчак // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2012. – Вип. 12. – С. 152 – 159.
58. Тютюнник Г. М. Твори [Текст]: у 2 кн. / Г. М. Тютюнник. – Київ : Молодь, 1984. – Кн. 1: Оповідання. – 328 с.
59. Українська мова: Енциклопедія [авт.-уклад. В. М. Русанівський, О. О.Тараненко та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
60. Ушаков Н. Н. Прозвищные и личные неофициальные имена (к вопросу о границах прозвища) [Текст] / Н. Н. Ушаков // Имя нарицательное и собственное. – Москва : Наука, 1978. – С. 146 – 173.
61. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Федотова Наталія Михайлівна. – Харків, 2008. – 20 с.

62. Франко І. Я. Причинки до української ономастики [Текст] / І. Я. Франко // Зібрання творів у 50-ти томах. – Київ : Наук. думка, 1982. – Т. 36. – С. 391 – 426.
63. Хрустик Н. М. Прізвиська як вид усної народної творчості [Текст] / Н. М. Хрустик // Мова та стиль українського фольклору : зб. наук. пр. – Київ : [б. в.], 1996. – С. 80 – 84.
64. Худаш М. Л. До питання класифікації українських прізвищевих назв XIV–XVIII ст. [Текст] / М. Л. Худаш // З історії української лексикології. – Київ : Наук. думка, 1980. – С. 96 – 160.
65. Худаш М. Л. З історії української антропонімії [Текст] / М. Л. Худаш. – Київ : Наукова думка, 1977. – 235 с.
66. Чабаненко В. А. Прізвиська в системі експресивних засобів народнорозмовної мови (на матеріалі говірок Запорізької та Дніпропетровської областей) [Текст] / В. А. Чабаненко // Повідомлення української ономастичної комісії. – Київ, 1976. – Вип. 14. – С. 16 – 19.
67. Чичагов В. К. Из истории русских имён, отчеств и фамилий [Текст] / В. К. Чичагов. – Москва : Учпедгиз, 1959. – 128 с.
68. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : [монографія] / П. П. Чучка. – Київ : ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.
69. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття [Текст]: дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.661 «Мови народів СРСР (українська мова)» / Чучка Павло Павлович. – Ужгород, 1969. – 987 с.
70. Чучка П. П. Прізвисько [Текст] / П. П. Чучка // Українська мова : енциклопедія / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – Київ : Українська енциклопедія, 2000. – С. 494.
71. Шестопалова Л. Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В. Дрозда) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Л. Д. Шестопалова. – Одеса, 2006. – 19 с.

72. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся [Текст] : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Шульська Наталія Миколаївна – Луцьк, 2011. – 339 с.

73. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Шульська Наталія Миколаївна; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : [б. и.], 2011. – 20 с.

74. Шульська Н. М. Сімейно-родова антропонімія Західного Полісся [Текст] / Н. М. Шульська // Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 50 – 59.

75. Шульська Н. М. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині [Текст] / Н. М. Шульська – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. – 164 с.

76. Ястребов В. Малорусские прозвища Херсонской губернии [Текст] / В. Ястребов. – Одесса, 1893. – С. 308 – 309.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список скорочень назв населених пунктів

Хиж. – Хижинці Вінницького району

Сокир. – Сокиринці Вінницького району

Щіт. – Щітки Вінницького району

Додаток 2

Реєстр прізвицьк сіл Вінницького району Вінницької області

Прізвиська мешканців села Сокиринці

Аліч'єчок – за власним іменем Олег

Багно́ – за власним прізвищем Багновий

Банду́ра – вчитель музики

Баріи́шник – дід був комірником, торгував

Бджола́ – працююча людина

Бик – великий чоловік

Білка – любить їсти горіхи

Блоха́ – непомітний, малий

Божо́к – від власного прізвища Боженко

Бо́мчик – бубонить під ніс

Борода́ – носить бороду

Брова́ста – має великі густі брови

Буга́й – чоловік розводить биків (бугаїв)

Буга́лтерша – працює бухгалтером

Буга́ – за прізвищем чоловіка Буговський

Бу́лька – за власним іменем Юлія (Юлька)

- Буря́к* – часто червоніють щоки
- Бурячи́ха* – бабуся власноруч виготовляє горілку
- Вампі́р* – людина, яка розмовою «висмоктує» життєву енергію з інших
- Вани́нкова* – за іменем батька Іван
- Вжик* – малий чоловік, схожий на героя мультфільму «Чіп і Дейл»
- Видра́* – хитра, недобррозичлива жінка
- Ви́шня* – від власного прізвища Вишаровський
- Гаври́лова* – за іменем діда Гаврило
- Гага́рін* – проживає на початку вулиці Ю. Гагаріна
- Галайда́* – криклива, сварлива жінка
- Гапо́н* – нерозумний чоловік
- Гарбу́з* – чоловік має великий круглий живіт
- Гарда́ш* – від власного імені Гордій
- Гарма́та* – висока кремезна жінка
- Горобе́ць* – лінивий, як горобець
- Грибні́к* – збирає і засушує гриби
- Гру́ша* – за формою голови
- Гру́шка* – чоловік живе біля посадки, де ростуть груші
- Гусле́й* – невмотивоване, чоловіче
- Га́луб* – невмотивоване, чоловіче
- Гедзьо́к* – має звичку ранили словом, як гедзь жалом
- Го́ша* – усіх домашніх попугаїв називав Гоша
- Джин* – доброзичлива людина, усім допомагає (з мультфільму «Аладін»)
- Ди́ка* – збирає на продаж дику малину і ожину
- Димар* – дід дуже багато палить сигарет
- Дігтя́рник* – чоловік колись займався виготовленням дьогтю
- До́ктор* – за професією ветеринар
- Драпа́к* – нехазяйновита людина, ледащо

Дюймóвочка – дівчина низького зросту
Дячíха – співає в церковному хорі
Елéктрик – працює електриком
Жóлудь – низький лисий чоловік з круглим лицем
Зáсць – тихий полохливий чоловік
Заíка – має мовленнєву ваду
Зéлень – від власного прізвища Зленовський
Зеленькí – родина проживає біля Зеленькових левад
Зю́зя – від власного прізвища Зюзько
Игорцьó – за власним іменем Ігор
Кабанíха – повна жінка
Кабатьóрка – малий, низький чоловік
Каéтиха – за польським іменем батька Кастан
Капу́ста – занадто тепло одягається
Капуцíнчик – часто червоніє
Качóк – хлопець з підкачаним тілом, рельєфною статурою
Кéчиха – за власним прізвищем Кеча
Кíстяк – дуже худа людина, кістлявої тіло будови
Клíнс – невмотивоване, чоловіче
Ковальчúчка – за власним прізвищем Коваль
Ковíнька – сутулий чоловік
Козá – проживає на вулиці Козівка
Колобóк – повний чоловік
Кóсий – косоока людина
Коцюбá – за власним прізвищем Коцюбинський
Ксéрокс – прізвисько для обох братів-близнюків
Купрíяниха – за іменем батька Купріян
Леопóльд – вчитель французької мови

Лис – хитрий і підступний за характером чоловік
Лісник – рубає і продає дрова
Лопух – чоловік з великими вухами
Лось – високий і кремезний чоловік
Любчик – за власним іменем Любомир
Макарчик – за іменем діда Макар
Макогон – високий і лисий чоловік
Малєніха – за іменем матері Олена
Махмуд – спокійний чоловік
Мацяк – невмотивоване, чоловіче
Мелько – занадто багато говорить
Мефодьковий – за іменем діда Мефодій
Мирося – за власним іменем Мирослава
Міма – в дитинстві не міг вимовити ім'я Міша (Михайло)
Молдаван – за національністю молдаван
Му́ха – за власним прізвищем Мухін
Му́ха – надокучлива людина, не дає спокою своїми запитаннями
Намальована – дуже гарна дівчина, має карі очі, чорні брови
Ню́ня – сентиментальна людина
О́лькин – за іменем матері Ольга
Оселєдець – має зачіску, як у козака
Охо́тник – займається полюванням
Пампушка – повна жінка
Панькі – родина, яка переїхала із с. Паньківка
Пастух – випасає корів на пасовищі
Патро́н – чоловік має військове звання
Паи́тет – за власним іменем Павло
Пеліка́н – має велике підборіддя

Пе́ньо́к – чоловік проживає на вулиці Пеньківка

Пе́рець – любив їсти все перчене

Пе́рна́тий – розводить домашню птицю

Пі́вень – сварливий чоловік

Полко́вник – за родом діяльності

Ре́дьчиха – за прізвищем батька Редько

Рі́ба – любив казати «рибочка»

Рубльдва́дцять – чоловік кульгав на одну ногу

Руль – за родом діяльності механік

Ру́сий – має русий колір волосся

Ру́сік – за власним іменем Руслан

Самсо́н – за іменем діда Самсон

Сме́тана – чоловік з дуже світлою шкірою від природи

Смичо́к – грає на скрипці

Соки́ра – чоловік підробляє тим, що коле дрова на зиму

Софіко́ – від власного імені Софія

Стє́ша – від власного імені Стефанія

Танкі́ст – був танкістом в армії

Ткачу́чка – за прізвищем чоловіка Ткачук

Товкачі́ха – за прізвищем батька Товкачов

Тру́тень – непрацьовитий чоловік

Ту́риха – за прізвищем чоловіка Тур

Ту́рка – завжди заварює каву в турці

Тю́тю́н – чоловік робить сигарети з домашнього тютюну

Філо́соф – розумна людина

Фо́кс – любить полювати на лисиць (з англ. «fox» – лисиця)

Хозя́юшка – працьовита жінка

Хом'я́к – через великі щоки

Цапо́к – має невелику борідку, як у цапа
Ці́па – має рудий колір волосся
Цю́па – за власним прізвищем Ципцюра
Ця́цька – невмотивоване, жіноче
Ча́пля – чоловік має довгі ноги, високий
Чебура́шка – клаповуха людина
Чобі́т – ремонтує взуття
Шку́ра – худий чоловік
Шнир – дід, який завжди має бути в курсі усіх справ
Шнуро́к – надокучлива людина, постійно ходить за всіма
Шу́ляк – колись вкрав курку у сусіда
Щури́ха – у жінки дуже малі передні зуби
Яйко́ – за повір'ям завжди перекидає маленькі яйця через хату
Яйце́ – чоловік має голову овальної форми

Прізвиська мешканців села Хижинці

Абра́миха – за іменем батька Абрам
Авата́ри – брати-двійнята з прізвищем Лавтар (фільм «Аватар»)
Агроно́миша – за родом діяльності
Адовока́т – працює адвокатом
Америка́нець – виїхав жити в Америку
Андрі́яка – за власним іменем Андрій
Андру́хів – за іменем батька Андрій
Анто́ся – за власним іменем Антоніна
Анчіпо́ла – невмотивоване, жіноче
Атери́на – за власним іменем Катерина
Бабета́ – носить перуку

Баламу́т – має гарячий, запальний характер
Ба́нтік – любить носити краватку
Баня́к – голова велика, як баняк
Бара́н – нерозумний чоловік
Ба́рбі – жінка так назвала свою свиню
Барі́лко – на нього постійно всі чекали, повільний
Бас – має низький тембр голосу
Бато́н – пухкий чоловік
Баці́лка – в дитинстві часто хворів
Бевзю́чка – за прізвищем батька Бевз
Безпа́лько – чоловік не має пальців на ногах
Бере́за – від власного прізвища Березовський
Бесе́да – замість слова «розмовляти» говорить бесідувати
Блі́шка – за прізвищем батька Блоха
Блоха́ – надокучлива жінка
Бо́бля – чоловік має носа, як картопля
Божо́к – малий невисокий чоловік
Боло́тний – проживає біля самого болота
Борода́ – носить бороду
Борячу́чка – за власним прізвищем Борячук
Бос – чоловік, який завжди проявляє ініціативу
Брехуне́ць – брехливий чоловік
Бу́ба – у дитинстві так колись казав на ягоди
Будня́чка – за власним прізвищем Будняк
Будула́й – носить густу довгу бороду
Бузи́ниха – за прізвищем чоловіка Бузина
Бульдо́г – чоловік з обвислими щоками
Ва́лік – за власним іменем Валентин

Ванджу́лиха – за прізвищем чоловіка Ванджула
Вапа́й – казав вапати, замість сапати
Варе́ничка – жінка має великі пухкі губи
Васілі́са – чоловіче прізвисько від власного прізвища Василенко
Васю́ткова – за іменем батька Василь
Весéла – за власним прізвищем Василенко
Ве́нік – за власним іменем Веніамін
Ві́нні-Пух – малий круглий чоловік (із мультфільму «Вінні-Пух»)

Ві́цик – за власним іменем Віктор
Вовк – відлюдькуватий чоловік
Во́вчик – за власним іменем Володимир
Воро́на – неприваблива, непримітна дівчина
Вуж – «слизький», завжди вдається уникнути неприємних ситуацій
Гавра́м – за іменем батька Аврам
Гавро́сь – за прізвищем діда Гавроць
Гайдама́ка – за власним прізвищем Галайда
Галапу́циха – низька і повна жінка
Гана́ка – висока і худа жінка
Гандро́н – за власним іменем Антон
Га́нзя – за власним іменем Анна
Ганчі́рка – за власним прізвищем Гончарук
Гапе́тя – поєднання прізвища та імені (Гайдей Петро)
Геме́сь – від власного імені Геннадій
Гі́ря – вчитель фізичної культури
Гіпс – три рази ламав руку в одному і тому самому місці
Гло́бус – чоловік куглий, як глобус
Гном – чоловік низького зросту
Голові́ха – голова сільської ради

Горба́тий – чоловік має фізичну ваду
Горба́тиха – на спині горб, фізична вада
Горла́тиха – жінка має високий голос, горлає
Горла́ті – родина, в якій усі голосно говорять
Горо́х – любить їсти гороховий суп
Гребесна – живе біля греблі
Гринь – за іменем батька Григорій
Губошльо́п – має великі губи
Гуса́к – має довгу шию
Гедзі́ха – від власного прізвища Гедзь
Го́нджа – кривий сутулий чоловік
Де́мко – за власним іменем Дем'ян
Дзвоня́р – дзвонить у церкві
Дзьоба́та – має довгого носа
Длі́нний – високий чоловік
До́вга – висока жінка
Дуб – від власного прізвища Дубовик
Ду́нька – за прізвиськом баби Дунька
Душа́ – веселий, товариський чоловік, душа компанії
Ельф – має вуха формою, як у казкового героя
Жаби́ха – має великі очі
Жид – хитрий і лінивий чоловік
Загору́йчиха – за прізвищем батька Загоруйко
Задира́ка – жінка постійно задирає носа вгору, гордовита
Зайчи́к – чоловік під час танцю скаче, як зайчик
Зайчи́ха – від прізвища чоловіка Заєць
Запелéхана – неохайна жінка, рідко розчісує волосся
Зе́йлик – за єврейським іменем діда Зейлик

Зізу́ – хлопець є фанатом французького футболіста Зінедіна Зідана
Змію́ка – зла, недобра жінка
Зна́хар – готує відвари з лікарських трав
Йо́жик – має зачіску, схожу на колочки їжака
Ількі́в – від імені батька Ілля
Іспа́нець – за національністю
Італья́нець – їздив на заробітки в Італію
Кабáн – товстий чоловік
Кабачі́ха – за власним прізвищем Кабак
Кагла́ – за власним прізвищем Каглянка
Канапу́шкіна – обличчя вкрите ластовинням
Караме́лька – має смуглявий колір шкіри і карі очі
Карасі́ха – жінка з випуклими очима
Каспру́ніха – за прізвищем чоловіка Каспрун
Ка́чка – чоловік ходить, як качка
Ке́циха – невмотивоване, жіноче
Кирті́чіха – дівчина має квадратну форму обличчя
Китайчи́к – має вузький розріз очей
Кі́шка – худий чоловік
Кіт – дядько дуже любив котів
Кліщ – пристає до людей, як кліщ
Кобиля́ка – висока, кремезна жінка
Ковбаса́ – любив, щоб на святковому столі завжди була ковбаса
Козе́л – за власним прізвищем Козловський
Колю́чий – чоловік має коротке волосся
Комбринчу́чка – за власним прізвищем Комбринчук
Коня́ка – коли сміється, то видно десну
Коржі́ха – від прізвища чоловіка Корж

Короті́ха – має великі очі

Косі́чка – постійно заплітає волосся у косу

Коцюба́ – худа жінка

Коцюбі́нська – живе на вулиці М. Коцюбинського

Кресю́нка – за прізвищем чоловіка Кресюн

Круподéр – дер різні крупи на жорнах

Круподéр – чоловік мав круподерку

Ксе́ньчин – за іменем матері Ксенія

Кузнéц – працював ковалем

Кузнéчік – син коваля (пор. рос. кузнец – укр. коваль)

Ку́зя – за іменем батька Кузьма

Кулеши́ха – від прізвища діда Куліш

Купрія́ниха – за іменем батька Купріян

Курду́плик – малий низький чоловік

Ку́рка – криклива і сварлива жінка

Ле́син – за іменем матері Леся

Лі́мар – дід колись був паламарем

Лі́сий – лисий чоловік

Лиси́ця – хитра за вдачею жінка

Любі́на – за власним іменем Любов

Магеля́ска – від власного прізвища Магеляс

Маге́ра – сувора гонориста жінка

Макопу́х – невмотивоване, жіноче

Мамчу́рка – за власним прізвищем Мамчур

Маркіта́нка – за іменем свекора Марко

Марці́ниха – за власним прізвищем Марценюк

Марчі́ха – за іменем чоловіка Марко

Маті́льда – за власним іменем Марія

Матр'осиха – чоловік колись був матросом
Мачу́па – неохайна жінка
Микі́тин – від імені батька Микита
Микі́тка – за іменем батька Микита
Мі́лк – жінка продає молоко (пор. англ. «milk» – молоко)
Міро́шник – вимірював вагу круп
Місю́тка – за власним іменем Михайло
Мі́шка-Мі́шка – за власним іменем Михайло
Мо́ля – не міг вимовити власне ім'я Микола
Морози́ха – від прізвища чоловіка Мороз
Му́хи-бджо́ли – мовлення чоловіка насичене приказками
Мушті́ук – чоловік курить цигарки за допомогою мундштука
Наде́жда – за власним іменем Надія
На́ка – від власного імені Анастасія (Настя)
Нетуди́хата – за власним прізвищем Нетудихата
Німа́ – глухоніма жінка
Обана́ – завжди примовляє «обана»
О́кунь – мовчазна людина
Опе́кешка – за прізвищем батька Опекешов
Осе́л – про дуже впертого чоловіка
Охо́та – так кажуть на мисливця
Очка́рик – чоловік носить окуляри
Палама́рник – допомагає батюшці під час служби
Палка́н – мав собаку на кличку Палкан
Па́па Рі́мський – вчитель історії
Па́тиха – казала не батько чи тато, а тільки папа
Патрулі́ха – чоловік військовий
Патру́ль – солдат, часто патрулює

Пепс – любить пити пепсі-колу
Перва́к – чоловік любить вживати алкоголь
Перебийніс – колись чоловікові зламали носа
Петні́ха – за іменем батька Петро
Петньо́ – погана вимова власного імені Петро
Пи́лявські – від прізвища діда Пилявець
Пі́вниха – неспокійна, сварлива жінка
Підко́ва – чоловік повісив у хаті підкову на щастя
Підполко́вничка – чоловік полковник
Пі́калка – має тонкий писклявий голос
Пінгві́нчик – чоловік ходить, як пінгвін
Пірого́в – малий і лисий чоловік (схожий на Миколу Пирогова)
Пі́ца – улюблена їжа
Поли́цай – зрадник
Полко́вничка – жінка полковника
Поля́рник – носить дуже теплу хутряну шапку
Попа́хи – у воду заходив «по пахви», але не міг це вимовити
Порху́нка – за власним прізвищем Порхун
Поцо́ня – вирощує соняшники на сільськогосподарських полях
Пошта́рка – за родом діяльності
Прі́ська – за власним іменем Єфросинія
Пуз – має великий живіт
Пу́хленький – товстий чоловік
Ра́влик – малорухлива, повільна людина
Ре́чиха – за прізвищем чоловіка Река
Рижа́к – має ластовиння і руде волосся
Рика́ло – дуже чітка вимова звука [р]
Роберті́ха – за прізвищем чоловіка Роберт

Ру́ска – родом з Росії

Ряба́ – жінка, в якої на обличчі є родимі плями

Самі́йлиха – за іменем батька Самійло

Сві́тороч – так каже на шоколад «Світоч»

Секре́т – чоловік, який завжди любить інтригувати інших

Се́рхіо – від власного імені Сергій

Се́рий – від власного імені Сергій

Синя́к – зловживає алкоголем

Слизькі́й – хитрий чоловік

Сова́ – жінка має великі випуклі очі

Сова́ – любить довго спати

Соло́мка – від власного імені Соломія

Сопля́ – дуже сентиментальна людина

Соро́ка – жінка, яка швидко поширює чутки

Соро́ка – за власним прізвищем Сорочук

Су́слик – має великі передні зуби

Сю́ня – чітка вимова звука [с]

Сьо́рба – при вживанні їжі голосно сьорбає

Тана́сик – за іменем батька Танас

Танцю́рка – чоловік любить танцювати

Тарасю́чка – за прізвищем батька Тарасюк

Теліпа́ло – говорить швидко і багато зайвого

То́кар – працював токарем

Трифо́ньчиха – за іменем батька Трифон

Ту́ндя – повільна, неповоротка жінка

Ульо́ – по телефону каже це слово замість «алло»

Фа́ня-Ма́ня – подружжя Фанько і Марія

Фіті́ль – худий чоловік

Фочі́ха – від імені батька Фокій
Фро́ся – від власного імені Єфросинія
Хвалува́тий – любить похвалитися
Хо́мка – за іменем батька Хома
Хри́стичка – за власним іменем Христина
Хропу́н – хропить уві сні
Хрущ – смішний, незграбний чоловік
Цига́нка – вийшла заміж за цигана
Цу́цик – всіх псів називав цуциками
Чапе́льський – чоловік проживає на долині Чапля
Часни́ча – за прізвиськом чоловіка Часник
Чорт – підступний і корисливий чоловік
Чорти́ха – за прізвиськом чоловіка Чорт
Шайди́ха – від власного прізвища Шайда
Шаман – від власного прізвища Шаманський
Шамко́вичка – за власним прізвищем Шамкович
Шамчи́ха – за власним прізвищем Шамченко
Шапудра́їха – за власним прізвищем Шаповал
Шаи́уня – погано вимовляє звук [с]
Ши́кер – голова сільської ради
Шикори́ха – шипиляла
Шне́йдерка – від прізвища батька Шнейдер
Шпачи́ха – від прізвища чоловіка Шпак
Шпачо́к – за прізвищем батька Шпак
Штанько́ – чоловік постійно підтягає штани
Шубо́н – бубнить під час розмови
Шу́рик – від власного імені Олександр
Шу́хля – вчитель трудового навчання

Щу́ка – за власним прізвищем Міщук

Прізвиська мешканців села Щітки

Абра́миха – за іменем батька Абрам

Адвока́т – працює адвокатом

Аристокра́т – постійно відставляє мізинця вбік, коли тримає чашку

Баламу́т – має гарячий, запальний характер

Банкі́р – працює в банку

Бара́нчиха – нерозумна жінка

Бари́лко – на нього постійно всі чекали, повільний

Басо́к – має низький тембр голосу

Баці́лка – в дитинстві часто хворів

Бло́нда – жінка з білим кольором волосся

Богома́зиha – за власним прізвищем Богомаз

Борода́нь – дідусь з довгою сивою бородою

Бота́н – носить окуляри з грубими лінзами, вада зору

Бо́цман – був помічником командира на кораблі

Бо́цун – має довгі худі ноги, високий

Бруньча́чка – за прізвищем чоловіка Бруньчак

Ва́лянок – дурний чоловік

Вальона – за власним іменем Олена

Ведмі́дь – огрядний великий чоловік

Ве́прик – має вигнуті в бік зуби

Ве́дьма – жінка з недоброю вдачею і злим поглядом

Воро́на – жінка з чорним волоссям

Вуса́нь – дідусь з великими густими вусами

Гайда́рка – за прізвищем прадіда Гайдар

Гайді́ї – за прізвищем діда Гайдей
Гайдучка́ – за прізвищем батька Гайдук
Галіча́н – товаришував із чоловіком із Західної України
Га́нзя – за власним іменем Ганна
Гафре́ – дівчина постійно робить хвилясте волосся
Ге́дер – син не міг вимовити ім'я батька Федір
Глуха́ – фізична вада
Горо́х – любить їсти гороховий суп
Гру́биха – невихована, груба жінка
Гу́ска – жінка має довгу шию
Гу́сь – чоловік шипилявить
Да́мочка – жінка постійно одягає вишукані капелюшки
Дире́кторша – чоловік був директором школи
До́вбень – нерозумний чоловік
Зану́да – надокучлива людина, чіпляється до всіх
Зари́на – за іменем баби Ірина
Ірка-Інтерне́т – жінка, яка знає дуже багато інформації
Кали́тка – схожий на Герасима Калитку (І. Карпенко-Карий «Сто тисяч»)
Кали́точка – за назвою улюбленої народної казки «Калиточка»
Кано́н – за іменем батька Канон
Кара́мба – любив слово «карамба»
Карасі́ха – жінка з випуклими очима
Катю́ша – прізвисько сина за іменем матері Катерина
Ке́ча – невмотивоване, чоловіче
Кисі́ль – чоловік із засмученим виразом обличчя
Кисля́чка – постійно чимось незадоволена, скиглить
Козли́к – за власним прізвищем Козловський
Ко́шик – повний чоловік

Кошоплёт – займається виготовлення кошиків з лози
Ксеньчин – за іменем матері Ксенія
Кузьмичка – за іменем діда Кузьма
Кунда – скупий чоловік
Купрінка – за прізвищем чоловіка Купрін
Курбатиха – за прізвищем чоловіка Курбатов
Ластівка – жінка усім каже, якщо ластівки низько літають, то дощитиме
Лопушиха – за прізвищем батька Лопух
Лукашиха – за іменем діда Лукаш
Льотчик – колись обприскував сільські поля
Лялічка – дівчина з приємною зовнішністю
Лях – його мати була полячкою
Майданець – за прізвищем баби Марії Майданчихи
Маріха – від прізвища прадіда Мара
Марійкович – за іменем баби Марія
Мироніха – за іменем діда Мирон
Молоковоз – колись працював в колгоспі, розвозив молоко
Моніха – за прізвищем діда Монь
Мохнатий – чоловік із великим волоссям на грудях
Надєжда – за власним іменем Надія
Назарів – за іменем батька Назар
Нюся – за власним іменем Ганна
Обдертуз – чоловік ходить в порваному одязі
Одуванчик – хлопець з пишним кучерявим волоссям
Окунь – мовчазна людина
Олександрова – за іменем матері Олександра
Осел – про дуже впертого чоловіка
Павлін – чоловік із завищеною самооцінкою

Пальо́щи́ха – за власним прізвищем Пальоша
Парфе́ні – за іменем діда Парфеній
Педульчи́ха – за прізвищем чоловіка Педулець
Пеляве́ля – відстала у розвитку жінка
Пеньо́к – нерозумний чоловік
Пе́нсік – любить пити пепсі-колу
Повари́ха – за професією, працює в їдальні
Подво́дка – дівчина завжди підмальовує контур очей
Радя́нська – вчителька історії
Ребро́ – взимку послизнувся і зламав декілька ребер
Ри́ба – любить ходити на риболовлю
Ри́жий – за кольором волосся
Ро́джа – невмотивоване, чоловіче
Русáлка – дівчина пофарбувала волосся у зелено-блакитний колір
Се́нькова – за іменем чоловіка Семен
Синько́ – зловживає алкоголем
Сіда́ – бабуся з сивим волоссям
Сі́ма – від власного імені Семен
Сова́ – сидить допізна, а днем довго спить
Солове́йко – має милозвучний голос, гарно співає
Стє́ша – за іменем батька Семен
Субо́та – невмотивоване, жіноче
Сузу́кі – дівчині подарували іграшкового ведмедя з наліпкою «Suzuki»
Су́слик – має великі передні зуби
Сю́ня – підлабузник
Сьо́рба – при вживанні їжі голосно сьорбає
Тормози́ха – тупоумна жінка
Туз – за власним прізвищем Туз

Фокусник – показує фокуси з гральними картами

Фрося – від власного імені Єфросинія

Хантур – за власним іменем Артур

Хануга – жінка збирає пластикові і скляні пляшки

Хрущ – має садок з кущами бузку, де літає багато хрущів

Ціган – має темний колір шкіри

Цілюричка – за прізвищем чоловіка Цілюрик

Чахлик – худий чоловік

Черпак – працював кухарем в шкільній їдальні

Чірва – від власного прізвища Чирвінський

Чуприна – чоловік із закрученим чубом

Шкура – знімає шкури з кролів

Шляпа – чоловік носить капелюха

Шуруп – любить ремонтувати речі

Щербіна – у чоловіка надломлений передній зуб

Щілина – має щілину між передніми верхніми зубами

Юрман – за власним іменем Юрій

Ярома – за власним прізвищем Яроменко